

Economisch-Statistische Berichten

UITGAVE VAN DE STICHTING HET NEDERLANDS ECONOMISCH INSTITUUT

19 MEI 1971
56e JAARGANG
No. 2758

Macht en markt

„Macht en markt in Nederland”, zo luidde het preadvies van Prof. Dr. P. Kuin, dat op de 168e jaarvergadering van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel op 13 en 14 mei jl. werd besproken. De markt is de plaats waar de vragers en aanbieders van een produkt met elkaar in contact komen; de macht is volgens Kuin het doelbewuste ingrijpen in de markt. In de prijstheorie is dit onderscheid anders. Hierin is macht een uitvloeisel van de marktvorm. De macht is groter naarmate het aantal marktpartijen geringer en de heterogeniteit van het produkt groter is. De definiëring van Kuin is verwarrend.

Volgens Kuin zijn er vier groepen in de samenleving die economische macht kunnen uitoefenen: de ondernemers, de werknemers, de consumenten en de overheid. Vertegenwoordigers van deze groepen, resp. Dr. J. de Vries, president-directeur van Verenigde Bedrijven Bredero N.V., Drs. H. ter Heide, voorzitter van het NVV, mej. Drs. A. G. Fransen, directrice van de Consumentenbond en Dr. C. Goedhart, hoogleraar economie (de enige niet-echte vertegenwoordiger) hielden op de vergadering een inleiding over de macht van hun groep. Deze inleidingen moeten samen met het preadvies tevens een analyse van de jaren zestig zijn.

Kuin beschrijft in zijn preadvies hoe de macht zich openbaart op de arbeidsmarkt, de woningmarkt en de markt voor consumptiegoederen en leidt hieruit tien stellingen af, waarvan enkele enige aandacht verdienen. Kuin stelt terecht dat in de jaren zestig een inflatie is ontstaan die niemand bewust wil, maar door velen gedoogd wordt als bijverschijnsel van ontwikkelingen die zij wel bewust willen. Om dit probleem op te lossen heeft het prijs- en inkomensbeleid gefaald. Nodig is een fundamentele verandering van knellende marktverhoudingen via vergroting van het aanbod en vermindering van de vraag, aldus Kuin.

Kuin beweert dat de loonpolitiek niet geslaagd is. De gemiddelde loonstijging, groter dan de stijging van de arbeidsproductiviteit, was in Nederland niet minder dan in landen als België, West-Duitsland of Engeland, waar van overheidswege geen loonbeleid werd gevoerd. Deze stelling is onjuist. In Engeland werd wel degelijk een loonbeleid gevoerd door de instelling van een Na-

tional Board for Prices and Incomes, die volgens een VN-publikatie in verschillende gevallen een matigende invloed heeft uitgeoefend¹. Ook in West-Duitsland werd een loonbeleid gevoerd, zij het in een andere vorm dan wij gewend zijn². Een loonbeleid behoeft trouwens niet per definitie te falen; het falen kan ook veroorzaakt worden door een onjuist uitgevoerd beleid. Bovendien zouden we de toestand moeten weten, indien er geen sprake was geweest van een loonbeleid.

Een andere stelling in het preadvies zegt dat de stijging van het Nederlandse prijsniveau sneller is geweest dan in sommige omringende landen (België, Duitsland, Engeland, Zweden en Zwitserland) zonder prijsbeleid. Hiervoor geldt hetzelfde als de stelling over het loonbeleid. Ik heb de indruk dat de inflatie hoger zou zijn geweest, indien geen prijsbeleid zou zijn gevoerd. Ik kan dit niet bewijzen; Kuin bewijst het tegendeel trouwens ook niet. Ieder land heeft bovendien een economisch beleid, dat op de een of andere manier de prijzen beïnvloedt. Een direct prijsbeleid is dan niet nodig.

Een andere stelling die mij onjuist lijkt luidt dat de regionale concentratie van het bedrijfsleven in — vnl. in het westen gelegen — industriegebieden zich tegen alle beleidsbedoelingen in doorzet. Een beleidsbedoeling houdt echter nog geen maatregel in. Nederland heeft nooit dergelijke maatregelen genomen.

Ik zie dus niet in dat we onze tijd verdoen met discussies en besluiten over prijs- en inkomensbeleid; zoals Kuin beweert. Onze maatschappij biedt bovendien niet veel andere mogelijkheden. Zou deze economische politiek niet helpen dan kunnen we veel economen wel naar huis sturen. Kuin ziet dit ook wel als hij enkele drastische maatregelen opsomt, waarvan hij nu de mogelijkheid tot uitvoering niet aanwezig acht. Hij noemt dan ook geen duidelijke maatregelen dit het aanbod moeten vergroten en de vraag moeten verminderen. Vergroting van het aanbod kan trouwens een gevaar inhouden. De structurele moeilijkheid is dat onze potentiële nationale bestedingen te groot zijn voor ons produktievermogen. Vergroting van het aanbod betekent

¹ „Incomes in Postwar Europe”, Genève 1967, aangehaald in W. Albeda en C. de Galan: „Inkomen, vorming, verdeling, beleid”, Groningen 1970, blz. 148.

² Albeda en De Galan: a.w., blz. 153.

Inhoud

Macht en markt	457
R. de Boer: „Van de wieg tot het graf” in Europa	458
Dr. F. Rogiers: Prijspolitieke perikelen	459
Dr. F. L. G. Slooff: Spaarloon als conjunctuurin- strument	460
Prof. Dr. J. Wemelsfelder: De „General Theory” van het arbeiderszelfbestuur	465
Dr. A. Kempeneers: Landbouwkrediet in België ..	470
Ingezonden	474
Au courant	475
Mededelingen	477
Boekennieuws	480

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos,
R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers,
P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck,
A. de Wit

Redacteur-secretaris: P. A. de Ruiter
Adjunct redacteur-secretaris:
L. Hoffman

Economisch-Statistische Berichten

Uitgave van de Stichting Het Nederlands
Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016;
kopij voor de redactie:
postbus 4224. Telefoon:
(010) 14 55 11, toestel 3701. Bij
adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje
meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud,
getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f. 44,72 per jaar,
studenten f. 31,20, franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).
Prijs van dit nummer: f. 1,50. Abonnementen
kunnen ingaan op elke gewenste datum,
maar slechts worden beëindigd per
ultimo van een kalenderjaar.

Betaling: giro 8408; Bank Mees & Hope
NV, Rotterdam; Banque de Commerce,
Koninklijk plein 6, Brussel,
postcheque-rekening 260.34.

Advertenties: N.V. Kon. Ned. Boekdrukkerij
H.A.M. Roelants, Lange Haven 141,
Schiedam, tel. (010) 26 02 60, toestel 908.

vergroting van de productie, hetgeen inkomensvorming met zich mee-
brengt. De nieuw gevormde inkomens mogen niet tot extra bestedingen
leiden. Zijn er trouwens wel voldoende arbeidskrachten aanwezig? Beter
lijkt mij vergroting van de arbeidsproductiviteit, evt. door middel van
diepte-investeringen.

Willen we onze ondernemingswijze produktiestructuur handhaven,
dan moet een prijs- en inkomensbeleid wel slagen³. Het is jammer dat
een aanhanger van deze structuur dit beleid nu al verwerpt en waar-
schuwt voor crises als in de jaren dertig, zoals Kuin aan het slot van
zijn preadvies doet.

L. H.

³ Zie G. de Man: *Inkomensbeleid is nodig*, in „ESB”, 12 mei 1971.

„Van de wieg tot het graf” in Europa

Eén aspect van de toenemende integratie in EEG-verband zal zijn dat de
stelsels van sociale zekerheid geharmoniseerd zullen worden. Voor wie zich
dan als Nederlander verschrikt afvraagt of dit geen verslechtering voor ons
meebrengt, of voor wie zich verheugt in een welkome uitdunning van de veel
te uitgebreide sociale voorzieningen, heb ik eens nagegaan hoe de sociale vork
in de financiële steel zit. Hierbij blijkt (tabel 1) dat de uitgaven voor sociale
uitkeringen en collectieve pensioenen — inclusief de beheerskosten — als
percentage van het nationale inkomen tegen factorkosten in de jaren zestig
elkaar in de EEG-landen weinig ontlopen. Alleen Italië had in het begin van
deze periode een lager percentage, wat evenwel in 1968 (het laatst bekende jaar)
tot „Europees niveau” is opgetrokken. In tabel 2 wordt een onderverdeling
naar de aard van de sociale uitkeringen gegeven.

Tabel 1. Uitgaven aan sociale uitkeringen en collectieve pensioenen (inclusief
beheerskosten) als percentage van het nationale inkomen tegen factorkosten.

Jaren	BRD	Frankrijk	Italië	Nederland	België	Luxemburg
1963	18,7	18,3	15,8	17,0	17,5	18,0
1968	21,4	20,9	20,3	21,5	21,0	22,9

Tabel 2. Uitkeringen van de sociale verzekeringen en collectieve pensioenen als
percentage van het nationale inkomen tegen factorkosten.

Aard	Jaar	BRD	Frankrijk	Italië	Neder- land	België	Luxem- burg
Ziekte	1962	4,7	3,9	2,9	4,0	2,4	2,7
	1968	5,5	5,1	4,6	6,5	3,9	3,5
Ouderdom, overlijden, na- bestaanden	1962	8,6	6,2	5,3	7,2	7,4	10,3
	1968	10,6	8,6	7,6	9,2	8,2	13,9
Invaliditeit	1962	1,3	0,3	1,2	0,2	1,0	a)
	1968	1,1	0,2	2,2	1,6	1,1	—
Arbeidsongevallen en beroeps- ziekten	1962	0,9	0,9	0,5	0,3	0,6	1,6
	1968	1,0	0,9	0,8	—	1,0	1,7
Werkloosheid	1962	0,2	0,1	0,4	0,4	0,9	—
	1968	0,3	0,2	0,2	0,5	1,3	—
Zwangerschap	1962	0,3	0,2	0,1	0,0	0,1	0,1
	1968	0,3	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1
Kinderbijslagen	1962	1,1	4,7	3,4	2,2	3,5	2,4
	1968	1,3	4,4	2,9	2,9	4,2	2,9
Diversen	1962	0,2	—	0,2	—	0,0	—
	1968	0,2	—	0,1	—	0,0	—
Totaal	1962	17,3	16,3	14,0	14,3	15,9	17,1
	1968	20,3	19,6	18,5	20,8	19,8	22,1

a) Opgenomen onder Ouderdom, enz.

Uit beide tabellen blijkt nu dat de harmonisatie noch de „verschrikten”
noch de „verheugden” veel reden tot hun reactie zal geven. Zowel de totale
uitgaven als de onderverdeling daarvan komen voor deze landen in grote
lijnen overeen. Eigenlijk merkwaardig, als men bedenkt dat bij de opbouw
van de nationale stelsels geen internationaal overleg is geweest.

Op de vraag wie, en in welke mate, de lasten draagt hoop ik een volgende
keer een bescheiden antwoord te geven.

R. de Boer

Bron: *Verslag over de ontwikkeling van de sociale toestand in de Gemeenschap
in 1970. Brussel-Luxemburg 1971.*

Prijs- politieke perikelen

De verleiding is vanzelfsprekend bijzonder groot enig commentaar te leveren op de recente internationale monetaire ontwikkelingen. Maar de verscheidenheid van de gevonden en aangehouden uitwegen:

- a. maken het moeilijk tot één conclusie te komen;
- b. scheppen onbehagen in de geesten van de degenen die geloof hechtten aan de plichtige verklaringen met betrekking tot de realisering van de monetaire unie in de Europese Gemeenschap;
- c. kunnen thans nog onvoldoende beoordeeld worden in hun gevolgen.

Het vermoeden is bovendien vrij sterk aanwezig dat de getroffen maatregelen maar een tijdelijke verschuiving betekenen. Ongetwijfeld zullen hieruit wel enkele bewegingen in de prijzen voortvloeien; fundamentele wijzigingen echter met betrekking tot het prijzenprobleem, dat in alle landen sterk leeft, zullen zich waarschijnlijk niet voltrekken. De bestrijding van de inflatoire tendensen blijft dan ook volledig de aandacht van de regeringen gevangen houden.

Men kan zich trouwens afvragen of er geen bepaalde onafwendbaarheid van de prijsstijgingen is ingebouwd in de expansiepolitiek die bewust wordt gevoerd, waardoor de groei onvermijdelijk gepaard gaat met onevenwichtige processen, die in het markteconomisch systeem het snelst tot uiting komen in bewegingen van de prijzen naar boven, terwijl baisses door starre structuren worden afgeremd of niet doorgegeven.

Bij het ontwerpen van de grote streeflijnen van het Belgisch plan 1971-1975 werd uitgegaan van de (berekende) veronderstellingen, dat bij een groei van gemiddeld 4,3% (in constante prijzen) een stijging van het prijspeil van 3,5%

zou optreden, en dat bij een groei van 4,8% het prijsniveau tot gemiddeld 4% per jaar zou worden opgetrokken. Deze werkhypothese, die enige opschudding bij de andere Euromarkt-partners heeft gewekt, moet nochtans als zeer realistisch bestempeld worden. Trouwens, in de *Hoofdlijnen van het Plan 1971-1975* vestigt het Bureau voor Economische Programmatie de aandacht op het feit, dat de matiging van de prijzen een essentiële voorwaarde is voor een krachtige en evenwichtige ontwikkeling.

Het is niet uitgesloten dat bij afwezigheid van een effectieve prijs-politiek de spontane toeneming hoger zou kunnen uitvallen. Op het binnenlandse vlak kunnen overdreven prijsstijgingen de spaarvorming van de gezinnen aantasten, de inkomensverdeling scheef trekken en zichzelf in stand houden door inflatoire gedragingen op te roepen. Bovendien zouden zij de ontwikkeling van de uitvoer in het gedrang kunnen brengen en de produktiekosten sneller kunnen doen oplopen dan de industriële verkoopprijzen op de internationale markten. Uiteindelijk zouden zij een verslechtering van de winstmarges der ondernemingen tot gevolg kunnen hebben, tot groot nadeel van de produktieve investeringen.

De bekommernis op middellange termijn vindt vanzelfsprekend haar uitdrukking in de huidige situatie; in de laatste drie werken heeft zich een uitvoerige discussie ontwikkeld in België met betrekking tot het prijsbeleid. Van regeringszijde vreest men dat de instrumenten die ter beschikking staan onvoldoende effect zullen hebben. Het bedrijfsleven daarentegen is er van overtuigd dat de bestaande mogelijkheden ruim voldoende zijn en in het

verleden hun effectiviteit hebben bewezen.

De besluitwet van 22 januari 1945, die herhaaldelijk werd aangevuld, voorziet (1) in de voorafgaande aangifte van prijsverhogingen — waardoor een onderhandelingsmogelijkheid aanwezig is — en geeft (2) de minister van Economische Zaken de bevoegdheid maximum-prijzen en -winstmarges vast te stellen. In principe is deze techniek alleen van toepassing op een gehele sector en is in de praktijk slechts effectief werkzaam, wanneer overtuigend overleg werd gepleegd door de minister met de betrokken bedrijfstak, (eventueel) via de Commissie tot regeling van de prijzen.

De regering meent evenwel onvoldoende gewapend te zijn tegenover ondernemingen die de spelregels niet (voldoende) eerbiedigen; daarom wordt voorgesteld een instrument in het leven te roepen waarbij ondernemingsgewijs kan worden opgetreden. Dit vereist uniforme boekhoudingsregels, opdat de inbreuk op de reglementering gemakkelijker zou kunnen worden vastgesteld. Het ontwerp voorziet trouwens in vrij strenge en snelle sancties (o.a. tijdelijke sluiting) tegen die ondernemingen, die zich niet zouden schikken naar de wensen van de minister. Daartegenover werd een beroep bij de rechtbanken ingelast.

Het is duidelijk dat de huidige ontwikkeling een bijzondere waakzaamheid vereist: het aantal ingediende prijsverhogingsaangiften zou een duizendtal bedragen. Het is onvermijdelijk, aangezien een aantal elementen de prijzen inderdaad in de hoogte stuwt. De gelegenheid wordt thans gegeven om boven de ideologische twisten te gaan staan en over het probleem van de prijsbeheersingspolitiek in België een fundamentele discussie te houden.

Spaarloon als conjunctuurinstrument

DR. F. L. G. SLOOFF*

De economische situatie in Nederland blijft zorgen baren. Het lukt niet de inflatoire ontwikkeling om te buigen. Er zijn zelfs nauwelijks aanwijzingen voor een naderende vermindering van de inflatoire spanningen of van het spaartekort. Er wordt dan ook terecht, onder meer door de Sociaal-Economische Raad, gezocht naar een uitbreiding van het conjunctuurpolitieke instrumentarium. Eén van de nog niet toegepaste, maar herhaaldelijk bepleite¹, instrumenten vormt het spaarloon. Hieraan zal in deze bijdrage nader aandacht worden besteed.

In het spraakgebruik worden aan de term spaarloon nogal eens verschillende betekenissen gegeven. De termen spaarloon en investeringsloon worden dikwijls door elkaar gebruikt. Daarom lijkt een duidelijke definitie vooraf nuttig.

Onder het conjunctuurinstrument *spaarloon* versta ik een gedeelte van de „normale” loonsverhoging, dat wordt geblokkeerd en gedurende een aantal jaren verplicht gespaard moet blijven. Het spaarloon dient derhalve in principe uit de voor loonsverhoging beschikbare „ruimte” te komen. *Investeringsloon* is daarentegen een loonbestanddeel, dat de werknemer *naast* zijn gewone, vrij besteedbare loon ontvangt voor duurzame belegging. Het behoort in beginsel, als middel om de vermogensvorming onder brede lagen van de bevolking te bevorderen, niet uit de ruimte voor loonsverhogingen te komen, maar uit de ondernemingswinst, die resteert nadat de factor kapitaal redelijk is beloond (tenzij dit onmogelijk is, bijv. voor overheidsdienaren)².

In de praktijk zijn, zoals nog zal blijken, de grenzen tussen beide beloningsvormen niet altijd zo exact te trekken. Er wordt niet ingegaan op het gebruik van pensioenpremies als alternatief voor spaarloon, want hoe nodig een pensioenverhoging voor velen ook nog mag zijn, met pensioenpremies en -uitkeringen kan niet op overeenkomstig soepele wijze, naar gelang de conjunctuur dat vereist, worden gehandeld als met spaarloon.

De betekenis van spaarloon als conjunctuurinstrument

Door de werknemers hier te lande wordt niet meer aanvaard, dat bij overbesteding een beperking van de consumptieve bestedingen hoofdzakelijk tot stand komt door van de beloningen uitsluitend de CAO-lonen minder te laten toenemen en dit dan ten voordele van de overige inkomens. Hierdoor is conjuncturele loonpolitiek, in de oude betekenis van deze term, onmogelijk geworden.

Indien een beperking van de consumptie noodzakelijk is, kan koopkracht van de werknemers in plaats van door enigerlei vorm van „loonmatiging” of „loonpauze” echter ook worden afgeroomd door een gedeelte van de voor hen bestemde loonsverhoging in de vorm van

geblokkeerd loon, spaarloon, te geven. Door deze wijze van bestedingsbeperking valt te voorkomen, dat de ongelijkheid van inkomens en vermogens wordt vergroot en dat zodoende alweer de lont aan het kruit wordt gelegd voor een nieuwe loonexplosie.

Zoals gezegd behoort het spaarloon uit de ruimte voor loonsverhogingen te komen. In tijden van spanning op de arbeidsmarkt zal evenwel vaak niet te voorkomen zijn, dat de som van contant loon plus spaarloon de „ruimte”, als men hierbij denkt aan de groei van de produktiviteit of de rentabiliteit, overschrijdt. Ook dan is het beter, dat die ruimte wordt overschreden door een verhoging in de vorm van geblokkeerd loon dan door vrij te besteden loon. Soms zal overschrijding hiervan zelfs vereist zijn om een al te groot verlies aan arbeidskrachten, door de zuigkracht van grote loonsverhogingen in de naburige landen, tegen te gaan. Als maatstaf voor de zonder spaarloon waarschijnlijke loonstijging zou men de endogene loonraming van het Centraal Planbureau, de loonruimte in ruimere zin, kunnen nemen. Van deze ruimte wordt verder uitgegaan.

Indien de deblokking van het spaarloon tijdens een recessie plaatsvindt, zal het op dat tijdstip een welkom middel zijn om de bestedingen op een aanvaardbaar peil te houden. Misschien zou spaarloon het vastgelopen inkomensbeleid weer op gang kunnen brengen en zou het een bruikbaar, centraal hanteerbaar, instrument kunnen worden voor de conjunctuurpolitiek. Veel werkgevers — en ook anderen — staan nog afwijzend tegenover spaarloon, omdat zij vrezen, dat dit na verloop van tijd zal uitgroeien tot een extra loonlast boven de, overeenkomstig de endogene raming van het CPB, verlangde loonstijgingen. Dit dient uiteraard in het overleg tussen partijen zoveel mogelijk voorkomen te worden. Zelfs wanneer de stijging van contant loon plus spaarloon echter wat hoger uitvalt dan het geval zou zijn geweest bij een geheel voor vrije bestedingen beschikbaar komende loonsverhoging — en dat lijkt geenszins uitgesloten — dan kan daarvan, als het vrij besteedbare deel lager is gebleven dan de endogene raming aangaf, toch een bestedingsbeperkende uitwerking uitgaan.

* De auteur is hoofd van de afdeling Economische Zaken van het ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening.

¹ Zie bijv. de „Spaarnota 1966” van de Nederlandse regering, de programma's van ARP, CHU, D'66, KVP, PvdA en het Actieprogramma van de vakcentrales.

² Zie voor nadere bijzonderheden over vermogensaanwasdeling en investeringsloon „Vermogensaanwasdeling” van F. L. G. Slooff, Alphen a/d Rijn 1969.

Voor de werknemers betekent spaarloon „binnen de ruimte” enerzijds wel een offer, omdat een gedeelte van hun inkomen voorshands niet besteed mag worden, maar anderzijds kunnen zij zo rente kweken en enig vermogen vormen. De pil kan nog meer worden verguld door faciliteiten, bijv. op het gebied van de belastingen en de sociale-verzekeringspremies (zie paragraaf „Faciliteiten voor spaarloon”).

Enige reden tot optimisme geven bepaalde geluiden uit werknemerskring. Volgens *De Vakbeweging* van 13 juni 1969 was bij een enquête onder NVV-leden tweederde van de ondervraagden bereid bij 5% loonsverhoging in contanten 2% spaarloon te aanvaarden. Bij 4,5% loonsstijging in contanten wilde 50% 3% spaarloon accepteren. Werknemers worden zich er in steeds grotere getale van bewust, dat er gespaard moet worden voor de voor een groeiend inkomen en de collectieve voorzieningen noodzakelijke investeringen. Voor zover zij dit niet zelf doen, zal het door de overige inkomens-trekkers dienen te geschieden, hetzij rechtstreeks door bij hen in plaats van bij de werknemers (bijv. in de vorm van vermogensaanwas of spaarloon) de ruimte voor de noodzakelijke besparingen te laten, hetzij indirect door via prijsverhogingen aan de werknemers weer een gedeelte van de eerst toegekende loonsverhoging te ontnemen.

Naar het zich thans laat aanzien mag voor 1972, onder meer door de grote overloop uit 1971, wederom een stijging van de loonsom per werknemer met 12 à 13% worden verwacht. Hieruit zou bij een prijsstijging van 5 à 6% voor de particuliere consumptie nog een toeneming van het reële beschikbare inkomen met ca. 5% resteren. Dit zal zonder ingrijpen wederom tot te hoge consumptieve bestedingen en tot een verdergaande inflatiespiraal leiden. Een spaarloon van bijv. 2 à 3% zou de situatie aanzienlijk kunnen verbeteren. Een spaarloon van 2 à 3% voor *alle* werknemers kan in 1972 ca. f. 1,5 mrd. à f. 2 mrd. opleveren aan besparingen.

De blokkeringstermijn

Ten aanzien van de blokkering van het spaarloon zou het beste een algemene regeling met een ruime blokkeringstermijn (bijv. maximaal zes à tien jaren) kunnen worden getroffen. Het verdient wel aanbeveling hierbij de mogelijkheid open te laten, bijv. na een desbetreffend advies van de SER, voor een vervroegde deblokkering op grond van conjuncturele overwegingen. Verlenging van de blokkeringstermijn om conjuncturele of andere redenen is niet aanbevelenswaardig met het oog op de (rechts)zekerheid voor de werknemers om van een bepaald tijdstip af vrij over hun geld te mogen beschikken. Vandaar ook is een initieel vrij lange blokkeringstermijn raadzaam. Vanzelfsprekend moet vervroegde deblokkering eveneens bij bijzondere omstandigheden voor de werknemer (overlijden, emigratie e.d.) mogelijk zijn.

De wijze van toekenning

Het toekennen van een deel van de loonsverhoging in de vorm van spaarloon zou in het bredere kader van een conjuncturele raamwet (waarbij in principe alle inkomens, prijzen, belastingen, uitgaven en besparingen worden betrokken) kunnen plaatsvinden op grond van

een SER-advies. De SER zou in een advies betreffende het te voeren algemene inkomensbeleid ieder jaar globaal kunnen aangeven, welke ruimte aanwezig is voor de verhoging van de vrij besteedbare lonen en wat vereist is voor besparingen. Overleg binnen de Stichting van de Arbeid en tussen de Stichting van de Arbeid en de regering zou er vervolgens toe kunnen leiden, dat te kennen wordt gegeven welke *gemiddelde* stijging van het contante loon verantwoord is en wat daar aan spaarloon (of andere geblokkeerde beloningsvormen) *gemiddeld* bij mag komen.

Bij stijgende spanning dient het spaarloon toe te nemen en bij ontspanning kan het geleidelijk verminderen en tenslotte achterwege worden gelaten. De ontwikkeling zou gedurende een aantal jaren bijv. kunnen zijn als in de tabel is weergegeven.

Schematische voorstelling loonverloop bij invoering spaarloon a)

Jaar	Totaal loon-bedrag	Loonstijging totaal	„spaar-loon”	„vrij”	„Vrij” be-drag b)	Stijging „vrij” deel b)	Spaarloon-saldo c)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
1	108	8	2	6	106	6	2
2	113	5	4	1	109	3	6
3	118	5	3	2	115	6	9
4	121	3	0	3	121	6	9
5	124	3	0	3	124	3	9
6	132	8	2	6	130	6	11
7	141	9	5	4	136	6	16
8	145	4	2	2	143	7	18
9	148	3	0	3	150	7 (+2)	17 (-1)
10	152	4	0	4	156	6 (+4)	15 (-2)
11	164	12	5	7	162	6 (+3)	19 (-1)
12	174	10	4	6	170	8	23

a) Er is uitgegaan van een beginbedrag van 100, een blokkeringstermijn van 8 jaar, een conjunctuurcyclus van 5 jaar en een ontsparing van 35 à 50% bij toegestane deblokkering.

b) Bij het „vrij” bedrag (het vrij besteedbaar inkomen uit loon; kolom 2-4); en bij de stijging „vrij” deel t.o.v. voorgaand jaar is rekening gehouden met de uit deblokkering voor besteding beschikbaar komende bedragen (welke tussen haakjes zijn vermeld onder „stijging vrij deel”).

c) Tussen haakjes de bedragen, die voor ontsparing zijn afgetrokken.

Zoals uit bovenstaande tabel valt af te lezen, is het bij een goed uitgevoerde regeling niet alleen mogelijk het voor consumptie beschikbare inkomen evenwichtiger te laten verlopen dan thans, maar is het daarenboven bereikbaar om, dankzij het achterwege laten van spaarloon en het toestaan van deblokkeringen, in een periode van teruggang juist relatief hoge vrij besteedbare loonsstijgingen tot stand te brengen. Het spaarloon kan zo een sterk anti-cyclisch karakter krijgen.

Mochten de betrokkenen de voorgestelde werkwijze te ingrijpend vinden, dan zou alleen een indicatie door de SER of de Stichting van de Arbeid gegeven kunnen worden omtrent de meest wenselijke omvang van het contante gedeelte van de loonsverhogingen. Het zou dan aan de bedrijfstakken of ondernemingen zelf overgelaten kunnen worden in welke mate zij daaraan spaarloon toevoegen. Het geschetste (spaar)loonbeleid behoort vanzelfsprekend voor *alle* loontrekkers te gelden en niet alleen voor de huidige CAO-groepen.

Het spaarloon kan wat de perioden betreft, om de twee voor de hand liggende uitersten te noemen, zowel per week als één maal per jaar worden toegekend. Aangezien het gaat om een niet voor consumptie te besteden loonbestanddeel, lijkt het het beste dit éénmaal per jaar, bijv. aan het einde van de contractperiode, te doen. Dit is administratief het eenvoudigst. Uit administratieve en kostenoverwegingen is het voorts gewenst het spaarloonpercentage niet lager dan 2% te stellen. De partijen zouden de hoogte van het spaarloon, wanneer dit aan het einde van het contractjaar wordt

toegekend, nog afhankelijk kunnen stellen van de ontwikkeling van de produktiviteit of de rentabiliteit. Voor degenen, die in de loop van de contractperiode van werkgever veranderen, moeten ten aanzien van het spaarloon overeenkomstige oplossingen zijn te vinden als voor hun pensioenrechten.

De belegging

De beleggingen uit het spaarloon zullen zoveel mogelijk aan de volgende voorwaarden moeten voldoen:

- veilige vermogensbestanddelen;
- een voldoende mate van liquiditeit om aan de opvragingen bij deblokking te voldoen;
- niet leiden tot een verplaatsing van de overspanning van de consumptieve bestedingen naar de investeringen;
- een evenwichtige verhouding tussen de besparingsvormen en de vereiste investeringen bevorderen.

Het geven van aanspraken op de eigen onderneming aan de werknemers leidt gemakkelijk tot een te grote opeenstapeling van risico's. Deze wijze van belegging biedt wél het voordeel van meer binding van de werknemers aan hun onderneming en de bedrijfsliquiditeit blijft zodoende het beste gewaarborgd, maar zo is ook de kans het grootst, dat het spaarloon tot ongewenste bestedingen door de betrokken ondernemer leidt.

Wat belegging buiten de eigen onderneming betreft, leiden spaarrekeningen bij banken tot een eenzijdige belegging in geldwaarden. Daarenboven wordt ruimte geschapen voor het geven van grotere bankkredieten en het opvoeren van ongewenste bestedingen elders.

Een betere oplossing lijkt het, veelal ook voorgestane³, inschakelen van een beleggingsgemeenschap voor dit doel. In het eerste stadium van de werking van zo'n fonds zal de belegging van de spaargelden veiligheids-halve en uit liquiditeitsoverwegingen voornamelijk in courante obligaties (waaronder converteerbare) dienen plaats te vinden. Deze obligaties zullen bovendien ten tijde van een spaartekort relatief laag noteren, zodat de kans gering is, dat het koersniveau bij deblokking lager zal zijn. De vereiste omvang voor de liquiditeit valt moeilijk te voorspellen. De ontsparingen door deblokking bij de bestaande vrijwillige spaarregelingen vielen meestal mee (gewoonlijk minder dan 20%). Het is echter de vraag in hoeverre dit gegeven als representatief mag worden beschouwd voor *verplicht* spaarloon. Naarmate de blokkeringstermijn langer duurt, zal de kans op ontsparing waarschijnlijk meer afnemen.

Na een aantal jaren, wanneer spaarloon van verschillende „lichtingen” is ontvangen en daardoor een zekere permanentie in de beleggingen tot stand is gekomen, wordt een meer geschakeerd beleggingsbeleid, bijvoorbeeld mede in aandelen, verantwoord. Tijdens een recessie kunnen aandelen zelfs de meest geschikte belegging vormen. Door het aangeduide beleid kan tevens op de effectenmarkt enigermate anti-cyclisch worden opgetreden. Voorts zou het fonds een gedeelte van de middelen in woningen kunnen beleggen.

Indien voor de belegging van het spaarloon een beleggingsgemeenschap wordt ingeschakeld, is de eenvoudigste werkwijze, dat de werkgevers voor hun werknemers het te blokkeren bedrag overmaken naar de beleggingsgemeenschap en dat daartegenover aan de werknemers een spaarboekje wordt uitgereikt met vermelding van hun vordering op die gemeenschap. Het

saldo van het boekje geeft dan aan het aantal — naar gelang de waardewijzigingen in de onderliggende beleggingen, in geld fluctuerende — parten van het gezamenlijke fondsvermogen, waarop de betreffende werknemer recht heeft.

De bestaande beleggingsinstellingen lenen zich minder voor de belegging van spaarloon en de onderstelde behandeling (blokkering, deblokking op grote schaal enz.) van de beleggingen. Er zal derhalve overwogen moeten worden speciale *sociale beleggingsgemeenschappen* of één zo'n beleggingsgemeenschap in het leven te roepen. De belangrijkste voordelen van het werken met één *landelijke beleggingsgemeenschap* zijn:

- de beste risicospreiding en selectie voor de beleggingen;
- het meest doelmatige beheer;
- het voorkomen van moeilijkheden bij de overgang van werknemers naar een andere werkgever;
- de mogelijkheid om de verplichte besparingen mede ter ondersteuning van het conjuncturele en structurele beleid in te zetten.

Door het werken met één nationale sociale beleggingsgemeenschap kan een grote machtsconcentratie ontstaan. De bezwaren hiertegen zijn te ondervangen door de leden van de raad van toezicht uit brede kring te kiezen en het aan het aandelenbezit van het fonds verbonden stemrecht slechts te laten uitoefenen met toestemming van die raad.

Het valt — mede om de werknemers tot volwaardige beleggers te maken — te overwegen de (eventueel pas na de blokkeringsperiode uit te reiken) deelnemingsbewijzen in een sociale beleggingsgemeenschap officieel ter beurze te laten verhandelen. Zodoende is deze gemeenschap tevens te gebruiken voor het beleggen van de overige spaargelden, bijvoorbeeld die uit winstdeling, van de werknemers of zelfs van andere personen. Naarmate meer gelden toevloeien is een verdergaande risicospreiding door te voeren, worden de kosten per eenheid van deelneming lager en kan het afstoten van deelnemingen bij deblokking gemakkelijker worden opgevangen. Dat bepaalde deelnemingen enige tijd geblokkeerd blijven, behoeft geenszins bezwaarlijk te zijn. De beheerder van het fonds kan daarvoor aparte bewijzen uitreiken. Nog beter is het om, zoals voorgesteld, voor de betreffende deelnemingen tijdens de blokkeringsperiode met inschrijvingen in een spaarboekje te werken en deelnemingsbewijzen pas na afloop van de blokkeringsperiode verkrijgbaar te stellen.

Faciliteiten voor spaarloon

Hierover is onlangs al een in opdracht van de regering samengesteld rapport van de Interdepartementale Werkgroep Besparingen verschenen⁴. De werkgroep stelt voor een spaarbedrag van ten hoogste f. 500 per jaar bij een blokkering gedurende 5 jaar voor de helft en bij een blokkering gedurende 10 jaar geheel vrij te stellen van

³ Zie bijv. „Spaarnota 1966” van de Nederlandse regering, blz. 36. Hierbij kan de mogelijkheid voor andere duurzame beleggingen bijv. in een eigen woning, worden opengelaten (zie paragraaf „Faciliteiten voor spaarloon”).

⁴ „Bevordering van spaarloon en andere vormen van besparingen door middel van maatregelen op het gebied van de belasting- en premieheffing.

loon- en inkomstenbelasting en van premies voor de sociale verzekeringen. De lange en vaste blokkeringsperiode maken deze faciliteit helaas minder goed toepasselijk voor het spaarloon als conjunctuurinstrument. Het is overigens de vraag of bij de uitvoering een vrijstelling van 50% niet tot onoverkomenlijke moeilijkheden zal leiden, vooral ten aanzien van de sociale verzekeringen. Hierover zijn nog adviesaanvragen aan de Sociaal Economische Raad en de Sociale Verkeersraad lopende. Uit sociale overwegingen en met het oog op de duidelijkheid terzake van de lasten is het — zoals ook bovengenoemde werkgroep onderschrijft — trouwens beter met subsidies dan met fiscale en andere vrijstellingen te werken.

De werkgroep wil de besparingen, naar keuze, laten aanhouden op een geblokkeerde rekening, laten beleggen in (geblokkeerde) effecten of laten gebruiken voor de aankoop van een eigen woning. Een deel van de werkgroep pleit er voor het spaarloon enz. daarenboven in aanmerking te laten komen voor aflossingen op hypothecaire leningen, aangegaan voor de verwerving van een eigen woning. Dit mede omdat het eigen woningbezit een van de meest duurzame vormen van bezit is en tot, in verhouding tot het inkomen, relatief omvangrijke besparingen leidt⁵.

Als spaarloon aan de daarvoor gestelde voorwaarden voldoet, kan het bovendien onder de Algemene Premie-spaarwet vallen. Tenslotte zou men de deelnemingsbewijzen van de sociale beleggingsgemeenschap als spaareffecten kunnen laten aanmerken. Hierdoor is algehele vrijstelling bereikbaar van vennootschapsbelasting, dividendbelasting, registratierecht, effectenzegelrecht en beurszegelrecht en hierdoor kunnen de deelnemers eventueel in aanmerking komen voor de premiëring van de Wet Bezitsvormingsfonds.

Het betrekken van zelfstandigen en ambtenaren in de regeling

Voor de werknemers kan een gedeelte van het normale loon worden afgezonderd als spaarloon; voor de zelfstandigen lijkt dit niet realiseerbaar. Voor deze groep is wel een soort „oneigenlijk” spaarloon in te voeren door de faciliteiten van het spaarloon (bijv. premies van de overheid, vrijstellingen van belastingen en sociale verzekeringspremies) ook te verlenen aan de zelfstandigen die met geblokkeerd inkomen deelnemen aan een spaarregeling.

De regering zou, mede teneinde het algemeen invoeren van het spaarloon te bevorderen, kunnen overwegen voor een jaar van grote loonstijgingen, bijv. voor 1972, aan te kondigen, dat het in het voornemen ligt een gedeelte van de komende loonsverhoging voor ambtenaren te blokkeren. Het spaarloon zou bij de overheid kunnen worden ingevoerd door bijv. de salarisverhoging aan het begin van 1972 vrij laag vast te stellen en de nabetaling in de vorm van spaarloon te doen geschieden. Voordien zou dan uiteraard wel een regeling voor de faciliteiten en voor de opzet van een sociale beleggingsgemeenschap tot stand moeten zijn gebracht.

Mogelijke effecten van spaarloon

In deze paragraaf wordt nagegaan wat de uitwerking van het spaarloon voor de belangrijkste in aanmerking komende economische grootheden zal zijn.

a. De beperking van de consumptie

Door het toekennen van een deel van het normale loon als spaarloon zal er, dankzij de daarvan uitgaande consumptiebeperkende werking, uiteraard minder gelegenheid zijn voor prijsstijgingen dan bij de uitkering van vrij besteedbaar inkomen. Er wordt wel gewezen op de mogelijkheid van extra ontsparingen uit reeds aanwezig vermogen, maar de totale vrijwillige besparingen van de werknemers maken niet meer uit dan ca. 1% van het nationale inkomen en zij bestaan nog in belangrijke mate uit doelbesparingen voor vrij korte termijn (bijv. voor kolen voor de komende winter, vakantie, aankoop van duurzame gebruiksartikelen).

Bij de deblokking van spaarloon kan een bestedingsimpuls ontstaan. Zoals reeds eerder is gezegd, moet daarom de mogelijkheid open blijven de oorspronkelijk vastgestelde blokkeringstermijn om conjuncturele redenen te verkorten, teneinde de deblokking zoveel mogelijk te doen plaats vinden op een tijdstip, waarop middelen ter besteding wenselijk zijn. Er kan temeer reden zijn de blokkeringsperiode voor bepaalde lichten spaarloon te verkorten, wanneer in de toekomst, evenals in de afgelopen naoorlogse tijd, de overspanning langer duurt dan de ontspanning. Dit is voor de goede werking van het spaarloon een ongunstig verschijnsel. Ten tijde van de deblokking zal overigens het produktie-apparaat groter zijn dan ten tijde van de blokkering, zodat de dan beschikbaar komende koopkracht relatief een geringer effect zal hebben. Voorts zal toch tenminste een gedeelte van het spaarloon na het aflopen van de blokkeringstermijn worden aangehouden.

Indien de werknemers deelnemingen in een beleggingsgemeenschap hebben ontvangen, zal tegenover elke ontsparing door verkoop een nieuwe vervangende besparing moeten staan, tenzij de kredieten worden verruimd of middelen worden vrijgemaakt door beleggingen in buitenlandse waarden af te stoten. Hierdoor zal een mogelijke inflatoire uitwerking extra beperkt blijven. Door een groot aanbod van deelnemingen zal hun koers wel onder druk komen.

Worden de deelnemingen aan de beheerder aangeboden — hetzij omdat alleen deze wijze van verzilvering is toegestaan, hetzij omdat de beurskoers beneden de intrinsieke waarde van de deelnemingen is gedaald — dan zal hij beleggingen van het fonds moeten verkopen, als niet voldoende nieuwe middelen toevloeien. Wanneer tijdens de vorige hausse veel, relatief goedkope, obligaties zijn gekocht, kunnen die tijdens een ontspanning, bij lagere rente, misschien nog relatief voordelig worden afgestoten. In geval van nood kan het invoeren van een nieuwe „lichting” spaarloon redding brengen.

b. Mogelijke kosteninflatie

Indien de loonsverhoging, inclusief het spaarloon, binnen de „ruimte voor loonsverhoging” blijft, zal er geen sprake zijn van extra kosten bij het toekennen van spaarloon. Overschrijdt de som van contant loon plus spaarloon de „ruimte” dan werkt de overschrijding door spaarloon bijna evenveel kostenverhogend als een normale loonstijging. Alleen zal spaarloon, als dit bij de werkgever wordt belegd, een ruimere liquiditeit bij

⁵ Zie: „Spaaronderzoek 1960” van het CBS, blz. 22 e.v.

hem laten. Een inschakeling van beleggingsmedia zal de kapitaalmarkt verruimen. Dit zal enige drukkende invloed kunnen hebben op het rentepeil, waardoor het werken met vreemd geld goedkoper wordt. Vanwege de beperking van het vrij besteedbare inkomen bij de werknemers is het de vraag of de ondernemers, als zij dit gaan nastreven, er in belangrijke mate in zullen slagen het gedeelte van het spaarloon, dat de „ruimte” overschrijdt, af te wentelen op de binnenlandse consumptanten.

Tengevolge van de afnemende consumptie — en in het begin mogelijk zelfs ook door meer terughoudendheid ten aanzien van de investeringen (zie sub c) — zal de arbeidsmarkt bovendien wat ontspannen, hetgeen gunstig kan uitwerken op de loonkosten.

c. De uitwerking op de investeringen

Soms wordt betoogd, dat een belegging van het spaarloon zou leiden tot een verplaatsing van de overbesteding van de consumptie naar de investeringen. Het invoeren van spaarloon vindt natuurlijk plaats bij een consumptieve overbesteding. Deze zal zich in het algemeen voordoen, wanneer door een overspannen situatie op de arbeidsmarkt, een relatief groot gedeelte van de groei van het nationale inkomen naar de factor arbeid gaat. Het is voor de hand liggend, dat er dan een spaartekort is. Dit betekent, dat het waarschijnlijk juist verantwoord zal zijn de uit spaarloon ontvangen middelen te beleggen om zodoende het evenwicht tussen investeringen en besparingen te herstellen. Thans bijvoorbeeld is er een spaartekort van f. 1,5 mrd. à f. 2 mrd. per jaar. Voor een spaarloon van deze omvang (zie paragraaf „De betekenis van spaarloon als conjunctuurinstrument”) zou belegging alleen maar welkom zijn. Het zal het ex ante spaartekort verkleinen, het inflatoir financieren met de daaruit voortvloeiende prijsstijgingen tegengaan en het betalingsbalanstekort verminderen.

Mocht er tijdens het toepassen van spaarloon niet alleen sprake zijn van een consumptieve overbesteding, maar ook van een te grote investeringsvraag ten opzichte van de aanwezige capaciteit, dan kunnen zich problemen gaan voordoen bij het afwegen van de belangen van de deelnemers van de beleggingsgemeenschap tegenover de macro-economische wenselijkheden. Een compromis zal misschien kunnen worden gevonden door de middelen vooral te bestemmen voor gebieden of sectoren, waarvoor van geen overspanning sprake is. Te denken valt bijv. aan de woningbouw, die bij algemene overspanning pleegt te worden afgeremd door de hoge rente en een tekort aan arbeidskrachten. Voorts zou het fonds onder deze omstandigheden kunnen beleggen in buitenlandse waarden en verder in binnenlandse overheidsleningen ter consolidatie van vlottende schuld of te bestemmen voor aflossingen aan het buitenland.

De ondernemers zullen waarschijnlijk terughoudender worden met hun investeringen als het spaarloon hun winst (door overschrijding van de „loonruimte”) aantast. Onzeker is of dan bij sommigen de neiging zal toenemen om arbeid door kapitaal te vervangen. Op langere termijn, als het spaartekort aanzienlijk is verminderd, zal spaarloon, naar het zich laat aanzien, tot een toeneming van de investeringen kunnen leiden⁶, maar deze zal toch wel geringer blijven dan het af-

romen van de consumptie. Daarenboven kan een toeneming van de investeringen dan misschien passen in het conjunctuurpatroon.

d. De positie van de kleine ondernemingen

Het invoeren van spaarloon zal, voor zover dit in de plaats komt van vrij besteedbaar loon, verruimend op de kapitaalmarkt werken. De investeringen zullen daardoor voor een groter gedeelte door besparingen gedekt kunnen worden. Dit zal echter weinig soelaas geven voor kleinere ondernemingen, die wel spaarloon moeten betalen, doch die geen toegang tot de kapitaalmarkt hebben. Zij zullen hoogstens mede de vruchten plukken van een verlaging van het rentepeil. In elk geval zullen zij er niet slechter aan toe zijn dan bij een overeenkomstige loonstijging, die geheel in contanten plaats vindt. Er is echter wel een kans, dat een loonstijging met inbegrip van spaarloon in totaal groter zal zijn dan zonder spaarloon.

e. De betekenis voor de belastingontvangsten en de overheidsuitgaven

Belastingvrijdom voor spaarloon tot een bepaald bedrag en het verstrekken van spaarloon aan ambtenaren kan het zoeken naar compenserende belastingontvangsten noodzakelijk maken, daar spaarloon, in tegenstelling tot het op geblokkeerde wijze in de winst delen, niet produktiviteitsbevorderend en hierdoor winstverhogend zal uitwerken. De gedachten dienen uiteraard vooral naar niet-inflatoir werkende belastingen uit te gaan (bijv. belasting op reclame, progressieve „overwinstbelasting”, progressie in de vermogensbelasting).

Conclusies

Wellicht zal een aantal lezers de voorgestelde toepassing van spaarloon een stap terug vinden op de weg naar een „vrije” loonpolitiek. Maar is daar, gezien het falen van alle andere instrumenten in de strijd om aan de inflatiespiraal te ontsnappen, geen gegronde reden voor aanwezig? Zou men op zijn minst niet in bredere kring moeten nagaan of het spaarloon, in het kader van een conjuncturele raamwet en van een algemeen inkomensbeleid, een bruikbaar extra instrument is ter vermindering van verstoringen van het economische evenwicht, zonder het inkomen van de werknemers aan te tasten. De grootste problemen en onzekerheden, waarvoor men zal komen te staan, zijn die betreffende de belegging, met de invloed daarvan op het investeringspeil, en de juiste dosering van de blokkeringen en de deblokkeringen.

Het ziet er wel naar uit, dat het spaarloon door een beperking van de consumptie kan bijdragen tot een matiging van de prijsstijgingen — en daardoor in een later stadium van de loonstijgingen — en dat het voorts kan bijdragen tot een beter evenwicht tussen consumptie en investeringen alsmede tussen investeringen en besparingen.

Voor de belegging van het spaarloon kan het best één sociale beleggingsgemeenschap worden ingeschakeld.
(slot op blz. 471)

⁶ Zie: „De Nederlandse economie in 1973” van het CPB, blz. 85 e.v.

De „General Theory” van het arbeiderszelfbestuur

PROF. DR. J. WEMELSFELDER*

In *ESB* van 15 juli 1970 kwamen wij tot de conclusie, dat een geheel terrein braak lag voor het uitwerken van een algemene theorie van het zelfbesturende bedrijf¹. Onder het zelfbesturende bedrijf wordt dan die bedrijfsvorm verstaan, waarin de bedrijfsgenoten de zeggenschap hebben over het door het bedrijf gevoerde beleid, inclusief de zeggenschap over de inkomensverdeling in dat bedrijf. De belangrijkste publikaties waren tot nu toe in de internationale literatuur een beschouwing van Prof. Ward² en een diepgaande wiskundig-theoretische analyse van Prof. Domar³.

Met de traditionele micro- en macro-economische beschouwingen komt men immers niet uit, wanneer het gaat om een bespreking van het functioneren van een bedrijf gebaseerd op zelfbestuur, respectievelijk het functioneren van een maatschappij waarin uitsluitend of gedeeltelijk zelfbesturende bedrijven opereren. Immers de traditionele theorie gaat veelal uit van de hypothese, dat er een streven bestaat om de totale winst te maximaliseren en gaat na wat de consequenties daarvan zijn voor een optimale aanwending van produktiefactoren.

De situatie verandert nogal ingrijpend indien bovengenoemde hypothese wordt vervangen door de hypothese, dat het inkomen per werknemer wordt gemaximaliseerd. Het laatste houdt in, dat het voor een bedrijf dat met toenemende kosten werkt onvoordelig is om méér werknemers in dienst te nemen, wanneer deze het gemiddelde inkomen per werknemer in het bedrijf verlagen. In een bedrijf dat streeft naar een zo groot mogelijke totale winst, trekt men dan nog wel werknemers aan zolang zij de totale winst vergroten. Vanuit algemeen economisch gezichtspunt is het laatste gunstiger, omdat een beleid gericht op winstmaximalisatie bijdraagt tot het vergroten van het totale inkomen van alle werknemers in een land.

Toen wij enkele van de hierboven genoemde problemen summier aan de orde stelden, vermoedden wij niet dat Prof. J. Vanek bezig was om de laatste hand te leggen aan het schrijven van een boek met een alles omvattende theorie van het werknemerszelfbestuur⁴. Deze publikatie is het resultaat van vele jaren arbeid. Hiermee is een standaardwerk verschenen dat van eminente betekenis lijkt. Nu is het altijd moeilijk om de betekenis van een publikatie te evalueren in het licht van het vele wat er in de loop der jaren op de markt aan economische publikaties verschijnt. Wij zouden ons echter sterk vergissen, indien het werk van Vanek geen belangrijke publikatie zal blijken te zijn. Dit ondanks het feit dat hij bij zijn analyse uitgaat van de gebruikelijke theorieën van het partieel en integraal evenwicht.

De betekenis van Vaneks publikatie lijkt drieledig.

Allereerst is thans voor het eerst een afgeronde, alomvattende theorie van het arbeiderszelfbestuur gegeven. Het braakliggende terrein is grondig bewerkt. In de *tweede* plaats maakt Vanek vele evaluerende kanttekeningen, die tot discussie provoceren en stellig in de komende jaren hun sporen zullen nalaten. In de *derde* plaats is de presentatie zodanig helder en uitgebalanceerd, dat het niet onwaarschijnlijk is dat onderdelen uit dit boek hun weg zullen vinden in de klassieke leerboeken over micro- en macro-economie.

Nadelen van een maatschappij gebaseerd op zelfbesturende bedrijven

De systematiek voor een studie over bovengenoemd onderwerp ligt voor de hand. Vanek analyseert de verschillen tussen de economische gevolgen van zelfbesturende en die van kapitalistisch georganiseerde bedrijven.

- op korte termijn, wanneer alleen de factor arbeid variabel is en de hoeveelheid kapitaal constant;
- op lange termijn, wanneer zowel arbeid als kapitaal variabel zijn;
- op ultra lange termijn, wanneer — onder overigens gelijkblijvende omstandigheden — niet alleen arbeid en kapitaal variabel zijn, maar ook door vrije vestigingsmogelijkheden eventuele inkomensvoordelen, die sommige bedrijven hebben t.o.v. andere bedrijven, worden uitgewist.

Daarbij werkt de schrijver — waar nodig — met twee alternatieve kostencurves, namelijk:

- een kostencurve die op lange termijn een U-vormig verloop heeft, zodat schaalvergroting van een bedrijf aanvankelijk tot daling van de kosten aanleiding geeft en daarna tot stijging;
- een kostencurve die op lange termijn rechtlijnig is, zodat schaalvergroting de kosten per eenheid produkt niet beïnvloedt.

Aangezien de geïdealiseerde, maar tegelijkertijd wat Vanek noemt „gedehumaniseerde”, benadering van een maatschappij gebaseerd op zelfbestuur steeds wordt geconfronteerd met een maatschappij gebaseerd op kapitalistische beginselen, ligt het voor de hand dat schrijver

¹ J. Wemelsfelder: *Democratisering van het bedrijf en de economie*, blz. 676 e.v.

² B. Ward: „The socialist economy”. Random House, New York, blz. 182-258.

³ E. Domar: *The soviet collective farm*, in „American Economic Review”, vol. 56, 1966.

⁴ „The general theory of labor managed market economies”, Cornell University Press, 1970.

de voorwaarden formuleert, waaronder de beide systemen tot eenzelfde resultaat leiden voor wat betreft de hoeveelheden en soorten van de voortgebrachte goederen en de hoeveelheden en soorten van de daarbij aangewende produktiemiddelen.

Deze identiteit blijkt eerst onder zeer stringente voorwaarden aanwezig te zijn, namelijk wanneer onder volledige concurrentie alle bedrijven in een bedrijfstak qua technologisch niveau identiek zijn, terwijl door vrije vestiging de winst in de kapitalistische bedrijven is verdwenen en in de zelfbesturende bedrijven identieke produktiemiddelen hetzelfde inkomen krijgen. In de gangbare literatuur spreekt men in dit verband van het evenwicht op ultra lange termijn⁵. Onder de geschikte „theoretisch” ideale voorwaarden wordt een bepaalde hoeveelheid produkten met een zo winstig mogelijke aanwending van alle beschikbare produktiefactoren voortgebracht.

Neemt men echter aan dat er ten aanzien van de vrije vestiging van nieuwe bedrijven hinderpalen bestaan, van welke aard dan ook, of neemt men zelfs aan dat — bij onbeperkte vrije vestiging — sommige bedrijven een technologie hanteren, die superieur is aan die van andere bedrijven, dan werkt vanuit het gezichtspunt van een optimaal gebruik van produktiefactoren de kapitalistische maatschappij beter dan een maatschappij bestaande uit zelfbesturende bedrijven.

Dat is begrijpelijk. Immers een maatschappij bestaande uit zelfbesturende bedrijven kent een slechter functionerende arbeidsmarkt dan een kapitalistische maatschappij. In een maatschappij met zelfbesturende bedrijven zullen, zoals zoëven reeds werd gesteld, bedrijven met een hoog netto inkomen per werknemer (door een betere technologie of door een vestigingsplaatsvoordeel) niet geneigd zijn om werknemers uit bedrijven met een lager inkomen aan te trekken, wanneer dit het gemiddelde inkomen in het rijkere bedrijf zou kunnen drukken. In kapitalistische bedrijven, strevend naar een zo groot mogelijk totaal netto inkomen (winst), zal men wel arbeiders uit bedrijven met lagere lonen aantrekken zolang zij méér aan het netto inkomen bijdragen dan hun loon bedraagt. Onder deze omstandigheden is de bijdrage van het kapitalistische bedrijfsleven aan het totale arbeidsinkomen groter dan die van het bedrijfsleven gebaseerd op zelfbestuur.

Een maatschappij met zelfbesturende bedrijven heeft zelfs het gevaar van structurele werkloosheid, omdat de bedrijven relatief kapitaalintensief en arbeidsextensief zullen werken. De vraag naar kapitaal is groot en naar arbeid gering met alle gevolgen van dien voor de werknemers. Wanneer er dan ook nog sprake is van monopolie-achtige situaties, dan valt een vergelijking tussen een kapitalistisch georganiseerde maatschappij en een maatschappij gebaseerd op zelfbestuur nog ongunstiger uit voor de laatste. Immers, is een kapitalistische monopolist al restrictief, een monopolist onder een systeem van zelfbestuur zal nog restrictiever zijn, om dezelfde redenen als zoëven genoemd. Een kapitalistische monopolist blijft zijn produktie nog uitbreiden waar het voor een zelfbesturende monopolist niet meer aantrekkelijk is.

Voordelen van een maatschappij gebaseerd op zelfbestuur

Vanek steekt niet onder stoelen of banken dat hij —

ondanks bovengenoemde bezwaren — een fervent voorstander is van een organisatie van het bedrijfsleven, gebaseerd op zelfbestuur en brengt in dit verband vele argumenten naar voren die vaak zéér interessant zijn, maar daarnaast onderwerp van uitvoerige discussie kunnen vormen.

Allereerst is Vanek van mening dat aan het zoëven gesignaleerde gebrek van een goed functionerende arbeidsmarkt in een systeem van zelfbesturende bedrijven niet te zwaar getild hoeft te worden, omdat de mogelijkheid tot vrije vestiging van nieuwe bedrijven hiervoor een krachtig werkend substituut vormt. Men moet zich dit als volgt voorstellen. Indien een bedrijf een hoog inkomen per werknemer heeft, terwijl elders in het bedrijfsleven het inkomen laag is, zullen nieuwe vestigingen die concurreren met het „rijkere” bedrijf voor inkomensegalisatie zorg dragen. Men heeft hiervoor géén arbeidsmarkt nodig. De vrije vestiging neemt de functie van de arbeidsmarkt over! Vanek verwacht een krachtige invloed van dit vestigingsmechanisme, omdat er van vier kanten initiatieven genomen zullen of kunnen worden, te weten: door de centrale en de lokale overheden, door groepen potentiële medewerkers en door bestaande bedrijven. Met name van het „uitzwermen” van groepen potentiële medewerkers en van nieuwe vestigingen door bestaande bedrijven verwacht hij veel. De bestaande bedrijven vormen immers de potentiële bronnen, die kunnen helpen bij de financiering en die de nodige kennis en ervaring bezitten.

De betekenis die Vanek toekent aan het vestigingsmechanisme is nogal speculatief. Zo is het de vraag of bestaande bedrijven een belangrijke bron voor nieuwe vestigingen zullen vormen, omdat bestaande bedrijven er geen belang bij hebben om de concurrentie aan te wakkeren. Integendeel, de voordelen van monopolievorming zijn relatief zo groot dat een streven naar monopolieposities veel meer voor de hand lijkt te liggen dan een beleid dat concurrentie aanwakkert.

Een door Vanek gehanteerd argument, dat véél meer aanspreekt is dat men aan de verliezen, die men met de methode van de marginale analyse tracht te signaleren, zoals mogelijke verliezen door een niet goed functionerende arbeidsmarkt, niet te zwaar moet tillen. Deze verliezen zijn gering omdat men er rekening mee moet houden, dat voor veel bedrijven op korte termijn geldt dat de kosten zijn samengesteld uit capaciteitskosten en lineair verlopende variabele kosten (of men doet alsof dit het geval is, omdat men het werkelijke verloop van de kosten niet kent). In dit geval is er geen aanvankelijk dalende en daarna stijgende (zogenoemde U-vormige) kostencurve en vervalt het eventuele verschil in beleid tussen een kapitalistisch en een zelfbesturend bedrijf. Zowel het kapitalistische als het zelfbesturende bedrijf hebben dan belang bij een zo goed mogelijke benutting van de capaciteit, omdat de gemiddelde kosten tot aan de capaciteitsgrens blijven dalen. In dit licht is het véél belangrijker of de preferenties van de werknemers in het bedrijf voor wat betreft de keus tussen arbeid en inspanning, of liever

⁵ In de leerboeken is dat dus de situatie, waar in een bedrijfstak met identieke bedrijven de prijs gelijk is aan het minimum van de gemiddelde totale kosten.

tussen arbeid en vele andere variabelen, tot hun recht kunnen komen.

Vanek stelt dat de mogelijkheden hiertoe in het zelfbesturende bedrijf veel groter zijn. Wat er in dit opzicht aan „reserves” in een bedrijf aanwezig is, is kwalitatief veel belangrijker dan de mogelijke verliezen die zoëven werden besproken. Dit lijkt juist, met name wanneer men denkt aan de grove manier waarop in Westeuropese en Amerikaanse bedrijven collectieve arbeidsovereenkomsten een weerspiegeling moeten vormen (of vaak niet vormen) van de preferenties van de individuele werknemers. Het is echter de vraag of hier een principieel verschil ligt tussen de mogelijkheden die een kapitalistisch georganiseerd of een zelfbesturend bedrijf kunnen bieden. Men kan zich ook in het kapitalistisch bedrijf een veel verfijnder werkende invloed van preferenties en verlangens voorstellen.

Iets dergelijks geldt ook voor de relatie tussen inkomen en prestatie die volgens Vanek in zelfbesturende bedrijven beter geoptimaliseerd kan worden. Hij redeneert hierbij als volgt. Indien het totale inkomen van een niet-zelfbesturend bedrijf over velen verdeeld zou worden volgens een bepaalde verdeelsleutel, levert iedereen een minimale prestatie (ieder afzonderlijk gaat er vanuit dat hij bij het leveren van een extra prestatie toch niets merkt van het grotere totaal-inkomen). Hij drukt dus zijn prestatie. Aangezien iedereen zo redeneert, zijn in totaliteit zowel prestatie als inkomen lager dan ieder afzonderlijk in feite wenst! Vanek verwacht dat bij direct zelfbestuur dit soort discrepanties wordt opgeheven. Men komt dan gemakkelijk tot de solidariteit, die voorwaarde is voor het opheffen van de hierboven genoemde discrepantie. Ook dat lijkt nogal speculatief, vooral indien het gaat om groepen met grote aantallen werknemers, waar de solidariteit lossier is dan in kleine groepen of wellicht afwezig.

Voor zover het echter om kleinere groepen gaat, kent men ook in kapitalistische bedrijven systemen van groepsbeloning die de voorkeuren tussen inspanning en inkomen in hun onderlinge relatie beter tot hun recht kunnen doen komen. Het is genuanceerder uitgedrukt, indien men zou stellen dat de voorwaarden voor het solidariteitsmotief in zelfbesturende bedrijven gunstiger zijn dan in niet-zelfbesturende bedrijven.

Interessant zijn de beschouwingen van Vanek over de investeringsproblematiek. Hij bepleit dat het totale inkomen van een bedrijf wordt uitgekeerd in de vorm van lonen en salarissen, zodat geen reserveringen plaatsvinden. Een goed georganiseerde kapitaalmarkt moet de gespaarde fondsen weer bij de bedrijven brengen. Ieder kan dan zelf de verhouding bepalen tussen huidig en toekomstig inkomen, doordat ieder zelf uitmaakt wat hij zal consumeren en wat hij zal besparen. Dat is beter dan wanneer een collectief dat uitmaakt, of nóg erger de bedrijfsleiding of de aandeelhouders. De fondsen worden dan bovendien via de kapitaalmarkt daarheen geleid waar ze het meest rendabel zijn. Indien de investeringen beneden een niveau zouden komen waarmee men de bevolkingsuitbreiding niet kan opvangen, kan zo nodig de overheid ingrijpen om additionele fondsen beschikbaar te stellen.

Vanek lijkt in zijn pleidooien voor de zelfbesturende bedrijfsvorm en de mogelijkheid, om de verhouding tussen huidig en toekomstig inkomen door de werknemers in de bedrijven zelf te laten bepalen, echter een belangrijk preferentieprobleem over het hoofd te zien.

In zijn conceptie van arbeiderszelfbestuur worden de risico's van de bedrijfsvoering op de werknemers afgewenteld, waardoor zij een sterk wisselend inkomen kunnen hebben. In deze conceptie wordt géén rekening gehouden met het feit dat men een stabiel, wat lager inkomen, waarbij de risico's van de bedrijfsvoering op anderen worden afgewenteld, zou kunnen prefereren boven een instabiel hoger inkomen.

Een enkele kanttekening moet nog worden gemaakt bij het boeiende vraagstuk van een interne inkomensverdeling in een bedrijf, die langs democratische weg tot stand komt, d.w.z. door beslissingen van de bedrijfs-genoten. Dit leidt niet tot gelijkshakeling van de inkomens, zoals men misschien op het eerste gezicht zou verwachten. Indien de bedrijfsgenoten een voldoende rationeel inzicht hebben, dat hun eigen belang samenvalt met het belang van het bedrijf, zal een gedifferentieerde inkomensverdeling tot stand komen die bepaald wordt door de schaarste van de verschillende soorten arbeid die worden aangewend. Het lijkt echter waarschijnlijk, dat er toch in vergelijking tot een kapitalistisch bedrijf een grotere nivellering zal optreden. Met name de inkomens voor die soorten arbeid, waarvoor geen duidelijke „marktprijs” bestaat en toevals- en machtselementen (in een kapitalistische structuur) mede de hoogte van het inkomen bepalen, zullen onder een benedenwaartse druk staan.

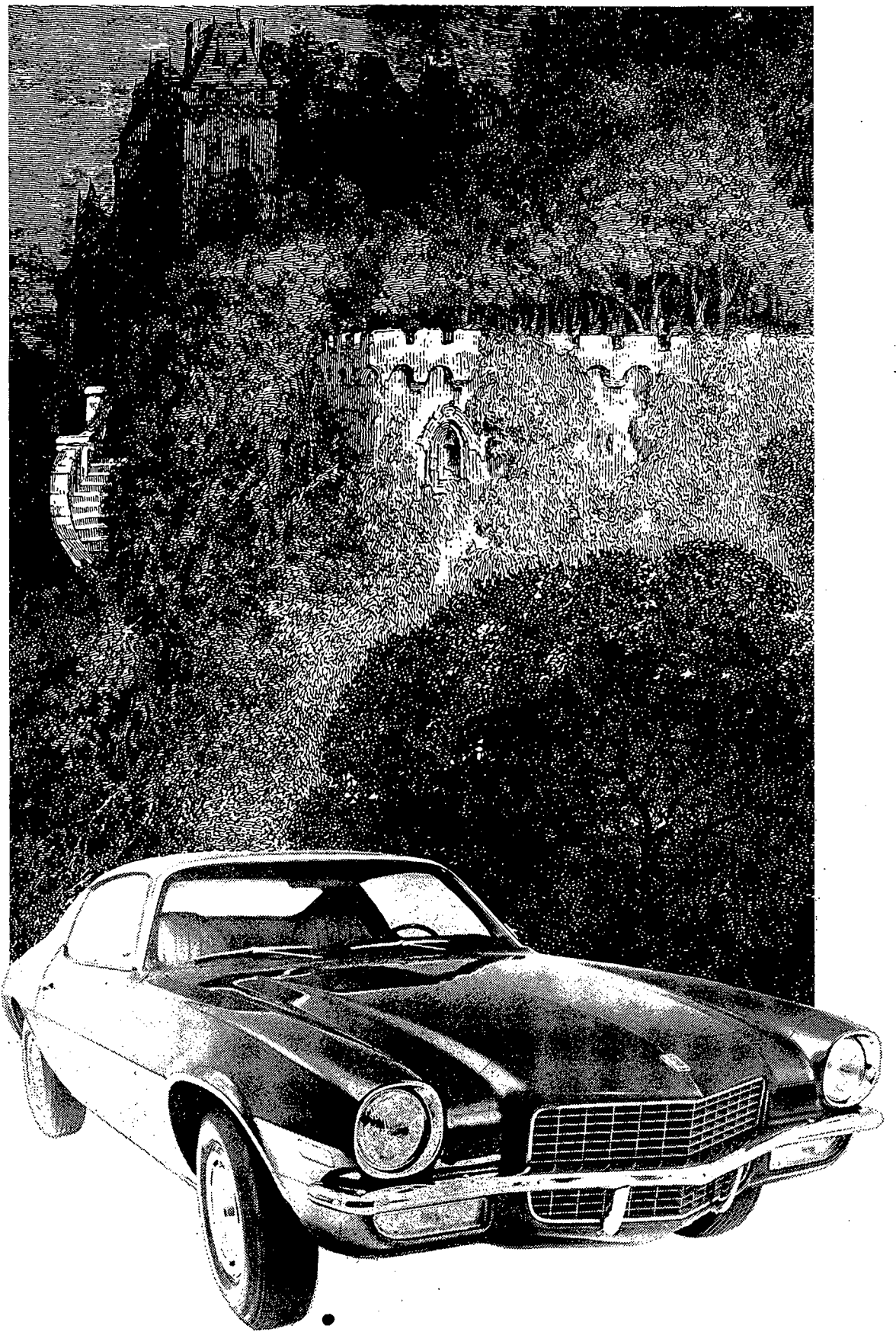
Tegenover het voordeel van deze inkomensnivellering staat echter weer het volgende nadeel. Aangezien er in een systeem van zelfbestuur geen arbeidsmarkt is die voor identieke prestaties een zelfde loon tot stand brengt, kunnen de verdeelsleutels, waarmee het netto inkomen van het bedrijf over de verschillende werknemers wordt verdeeld, van bedrijf tot bedrijf verschillen (het netto inkomen wordt verdeeld volgens een puntenaantal dat elke werknemer in het bedrijf krijgt. Dit puntenaantal bepaalt zijn aandeel in de netto opbrengst van het bedrijf). Verschillen in verdeelsleutels verscherpen de op zich zelf reeds bestaande (en hiervóór besproken) verschillen in beloning voor identieke prestaties. Deze verschillen kunnen zoals eerder uiteengezet een bron van verspilling voor de gehele economie vormen.

Epiloog

Het gaat te ver om de *General Theory* van Vanek op én lijn te stellen met Keynes' *General Theory* van 1936, omdat de Keynesiaanse omwenteling ook een theoretische omwenteling was. De analogie gaat echter wel in zoverre op, dat Vaneks *General Theory* mee helpt denken over alternatieve vormen van economische organisatie en een geheel nieuw terrein heeft ontsloten. Dat zijn beschouwingen inspireren tot uitvoerige discussies heeft deze *General Theory* dan weer gemeen met de beroemde *General Theory* van 35 jaar geleden.

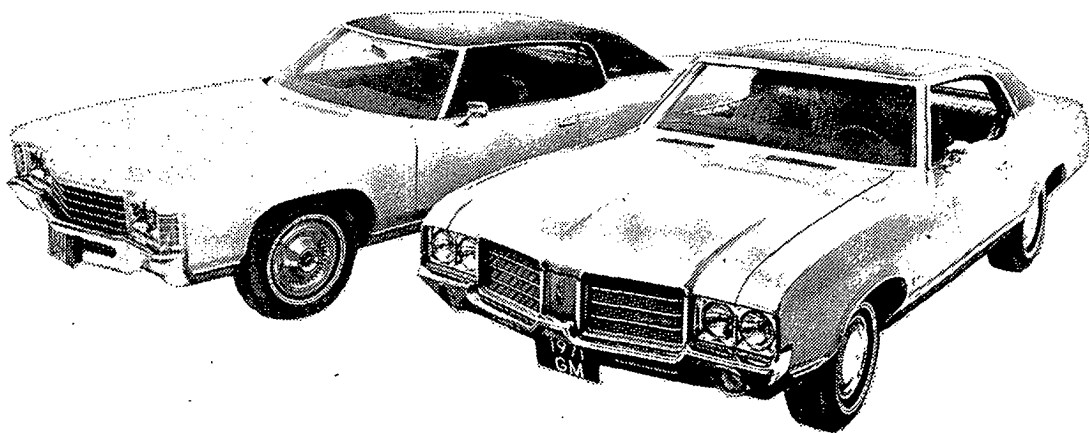
Wij moeten daarbij in aanmerking nemen, dat bij de hierboven besproken problematiek ook andere waarden in het geding zijn dan zuiver economische en dat economische overwegingen (gelukkig) niet enig zaligmakend zijn. Ook hier gaat de analogie tussen de beide *General Theories* dan weer op, omdat in beide werken het sociale vraagstuk de inzet vormde voor belangrijk wetenschappelijk werk!

J. Wemelsfelder

In zo'n vorstelijke amerikaan waant u zich kasteelheer.

U zoekt 'n representatieve wagen. Vorstelijk van comfort. Geluidloos verplaatsbare technische perfectie. Voor altijd betrouwbaar, veilig ontspannen rijdenot. Opvallend mooi van lijn. Met een werkelijk lange levensduur. En toch lager in aanschaf. Zo zijn er de Chevrolet Camaro. De Oldsmobile Cutlass. Chevrolet Impala. Drie wagens van General Motors, waarin u zich voelt als 'n vorst. Of tenminste kasteelheer. Kom 't zelf constateren. Bij GM-dealers in de Vauxhall, Opel en Ranger series. Of in Rotterdam. Bij General Motors zelf.

General Motors - Rotterdam tel. 010 - 29 00 00

Landbouwkrediet in België

DR. A. KEMPENEERS*

Korte historie

Bij de wet van 15 april 1884 werd voor het eerst in België het Landbouwkrediet op georganiseerde wijze verstrekt. Door deze wet werd enerzijds de Algemene Spaar- en Lijfrentekas (ASLK) ertoe gemachtigd landbouwkrediet te verlenen — via de voor dit doel op te richten landbouwkantoren — terwijl anderzijds het landbouwvoorrecht gecreëerd werd als garantie voor de kredietgever.

Tot dan toe moest de landbouwer — in zoverre hij beroep deed op het krediet — zich richten tot personen met wie hij regelmatig in contact kwam. Ofwel was het de eigenaar die hem uitstel voor het betalen van zijn pacht gaf, ofwel werd de betaling van allerlei leveranties (zaden, materieel) naar later verschoven, ofwel moest de landbouwer zich richten tot een notaris of in het slechtste geval tot een geldschieder¹. Het waren meestal alleen landbouwers-eigenaars die krediet konden krijgen, aangezien zij een hypothecaire garantie konden verstrekken; de overige exploitanten konden zich tot geldschieders wenden die doorgaans genoegen namen met een persoonlijke borgstelling, maar het grotere risico dekten door het eisen van hoge interesten.

De wet van 1884 heeft het landbouwkrediet toegankelijk gemaakt voor de gehele landbouwersstand: een semi-overheidsinstelling, de ASLK, werd gemachtigd een gedeelte van haar gelden door bemiddeling van de landbouwkantoren aan de financiering van de landbouwsector te besteden, terwijl door de wet aan het landbouwkrediet een reële grondslag gegeven werd, door aan de kredietgevers een voorrecht op roerende goederen, op het landbouwmaterieel en op de oogsten te verlenen.

Naast de inspanning van overheidswege om de kredietverlening op gang te brengen, was er ook het particuliere initiatief dat tot een stimulering van de landbouwsector leidde. In 1892 werd te Rillaar (Brabant) een eerste Raiffeisenkas opgericht door Z. E. H. Mellaerts. Dank zij de steun van de Algemene Spaar- en Lijfrentekas kende de organisatie een bemoedigende start en nam het aantal plaatselijke kassen snel toe. Einde 1895 waren er reeds 40 kassen en werd een centraal orgaan, de Centrale Kas voor Landbouwkrediet van de Boerenbond, opgericht. De leden van de kassen zijn hoofdelijk en onbeperkt aansprakelijk voor de verbintenissen van elk hunner.

In deze organisatie van het landbouwkrediet traden

geen wijzigingen meer op tot 1935, in het dieptepunt van de depressie van de jaren dertig. De Raiffeisenkassen kregen met grote financiële moeilijkheden te kampen en dienden zich te reorganiseren. Opnieuw kwam de overheid tussenbeide om dé sector van het landbouwkrediet verder uit te bouwen.

Met dit doel werd op 27 februari 1935 de Nationale Maatschappij voor de Kleine Landeigendom opgericht (thans genaamd Nationale Landmaatschappij)² en op 30 september 1937 werd het Nationaal Instituut voor Landbouwkrediet ten doop gehouden³.

De taak van de eerstgenoemde semi-overheidsinstelling is gelegen in het ontwikkelen van het kleine grondbezit en daartoe landbouwkrediet te verstrekken. De terugkeer naar de landbouw moest aangemoedigd worden door de exploitatie van nieuwe gronden en de bouw van woningen in landelijk milieu. Sindsdien heeft de bedrijvigheid van de Nationale Landmaatschappij zich sterk uitgebreid en werd de activiteit van de ruilverkaveling aan haar actieterrein toegevoegd.

De oprichting van de andere instelling, nl. het Nationaal Instituut voor Landbouwkrediet, werd gezien in het licht van de aanvulling van de activiteiten van de bestaande instellingen. De kredietverlening moest op gang gebracht worden door het verlenen van leningen tegen lage rente. Ook de organisatie van het collectief krediet en de steun aan de coöperatieve landbouwbedrijven werden als actieterreinen aan het Nationaal Instituut voor Landbouwkrediet toevertrouwd. Het Instituut had niet de tijd om zich snel te ontplooiën ten gevolge van de oorlog, tijdens welke het zich vooral inliet met de bevoorrading van de bevolking en de hulp aan getroffen agrariërs.

Na 1950 begon de werkelijke ontwikkeling van het Instituut, maar de werkelijke bloei dateert sedert 1961,

* De schrijver is adviseur, tevens docent aan het Hoger Technisch Instituut voor Vertalers en Tolken te Gent en aan het Instituut voor Sociale Management Wetenschappen te Brussel.

¹ ASLK: „Aanvullende Studiën bij het Verslag over 1956 - Aspecten van het Landbouwkrediet in België”, blz. 155 e.v.

² K.B. 27 februari 1935, „Belgisch Staatsblad”, 2 maart 1935, blz. 1.225 e.v.

³ K.B. 30 september 1937, „Belgisch Staatsblad”, 23 oktober 1937, blz. 6.463 e.v.

toen het Landbouwinvesteringsfonds door de overheid werd opgericht. Dit Fonds kan garanties verlenen voor de kredietverrichtingen, aangetrokken door de bestaande kredietinstellingen, terwijl meestal ook tot rentesubsidiëring wordt overgegaan.

Conclusie: de institutionele organisatie van het landbouwkrediet in België wordt gekenmerkt door pluralisme. Het landbouwkrediet wordt door drie instellingen uit de publieke sector verstrekt, samen met de Raiffeisenorganisatie die op particuliere basis is geschoeid. Andere kredietinstellingen, waaronder de banken, zijn vooral sinds 1961 ook op de landbouwkredietmarkt verschenen, maar hun aandeel is vrij gering. Door de werking van het Landbouwinvesteringsfonds wordt het krediet gemakkelijker (verlenen van staatswaarborg) en goedkoper ter beschikking van de landbouwsector gesteld.

Recente evolutie van de landbouwactiviteit

De landbouwsector — zoals trouwens alle takken van de economie — dient zich in een versneld tempo aan te passen aan de eisen die door de economische groei gesteld worden. Het bruto nationaal produkt (BNP) tegen marktprijzen, in prijzen van 1963, is met 30,7% gestegen⁴ in de jaren 1963 t/m 1969. De gemiddelde jaarlijkse stijging belooft voor dezelfde periode 4,6%.

Met betrekking tot de landbouwsector (landbouw, tuinbouw, veeteelt) is de bruto toegevoegde waarde, in prijzen van 1963, van Bfr. 38,54 mrd. in 1963 toegenomen tot Bfr. 41,95 mrd. in 1969, of met 8,8%. De gemiddelde jaarlijkse procentuele stijging komt hier slechts op 1,4%. Dit geringe groeipercentage wordt sterk beïnvloed door de daling van de bruto toegevoegde waarde in 1965 en 1966 (Bfr. 39,46 mrd. in 1964, tegenover Bfr. 36,60 en Bfr. 34,91 mrd. in 1965, resp. in 1966).

In deze discrepantie tussen de groei van de Belgische economie in haar totaliteit en de land- en tuinbouw, ligt meteen besloten dat het aandeel van de land- en tuinbouwsector moet zijn teruggelopen: in 1963 was het 5,5%, in 1969 4,6% van het totale BNP.

Door de snelle daling van het aantal actieven in de primaire sector (261.359 in 1963 tegenover 189.009 in 1969) is het netto inkomen per hoofd opgelopen van Bfr. 105.900 in 1963 tot Bfr. 191.100 in 1969; dit is een stijging van 80,5%, of 10,3% gemiddeld per jaar⁵. Indien de invloed van de nominale prijsontwikkeling uitgeschakeld wordt met behulp van het prijsindexcijfer van de particuliere consumptie, komt het reële landbouwincome per hoofd in 1969 op Bfr. 158.700, hetgeen een stijging betekent met 49,9%, d.w.z. 7% gemiddeld per jaar. Deze toeneming van het netto inkomen per hoofd stemt overeen met de stijging van de arbeidsproductiviteit in deze bedrijfstak: 7% gemiddeld per jaar. De arbeidsproductiviteit per werkende is voor de gehele economie in dezelfde periode gestegen met een jaarlijks gemiddelde van 3,9%. Een dergelijke evolutie is slechts mogelijk geweest door een verdoorgedreven inspansing van de landbouwers met het doel de produktiviteit te verhogen. De aanpassing van de agrariërs heeft veel moed en arbeid gevraagd, maar dit zou onvoldoende geweest zijn indien de investeringen en de kredietverlening geen sterke expansie hadden gekend.

(slot van blz. 464)

Dit is niet alleen verkieslijk tegenover de werknemers, maar ook uit conjuncturele overwegingen verdient het de voorkeur.

Volledige vrijstelling voor spaarloon (tot een bepaald maximum) van belastingheffing en van premieheffing voor de sociale verzekeringen of, beter nog, een subsidiestelsel waarbij de premies groter zijn naar gelang het inkomen lager is, lijkt raadzaam om het instrument te vervolmaken. Het valt te overwegen ook anderen dan werknemers van deze faciliteiten te laten profiteren, indien zij op overeenkomstige wijze geblokkeerd sparen.

Door spaarloon niet doorlopend, maar in wisselende percentages tijdens overspanning te bezigen, zal dit instrument waarschijnlijk niet te snel afstompen.

F. L. G. Slooff

De verleende landbouwkredieten

Ten einde de betekenis van de nieuw verleende kredieten in de landbouw te doen uitkomen, worden zij in tabel 1 samen met de bruto waarde van de land- en tuinbouwproductie en de bedrijfslasten in de landbouwsector weergegeven. Het is jammer dat de landbouwkredieten alleen die behelzen, welke door de Algemene Spaar- en Lijfrentekas, de Raiffeisenorganisatie, het Nationaal Instituut voor Landbouwkrediet (NILK) en door de Nationale Landmaatschappij⁶ verstrekt worden. Over de leningen verstrekt door de banken, de notarissen, de landbouwers zelf, zijn geen gegevens bekend. Meestal wordt door specialisten aangenomen dat de beschikbaar cijfers voldoende representatief zijn, aangezien zij tweederde of driekwart van de totale verleende kredietbedragen zouden belopen.

Tabel 1.

	Bruto waarde land- en tuinbouwproductie	Bedrijfslasten	Bedrag verleende kredieten	Krediet als percentage produktiewaarde
	(in Bfr. mrd.)			
1960	49,55	26,19	2,88	5,8
1963	60,31	32,99	4,93	8,2
1966	71,12	42,59	6,07	8,5
1967	74,50	45,34	6,40	8,6
1968	79,85	47,77	6,86	8,6
1969	87,55	51,67	8,50	9,8

Bron: Nationale Rekeningen van België 1953/1969. Jaarverslagen van de vier kredietinstellingen.

De nieuwe landbouwleningen zijn van 1960 tot 1969 gestegen met 195,1%, terwijl de bruto produktiewaarde van de tak met 76,7% en de bedrijfslasten met 97,3% opliepen. De sterke expansie van de kredietverlening is het gevolg van de druk op de primaire sector om te structurele veranderingen bij te houden. Deze evolutie zou niettemin onmogelijk geweest zijn indien de overheid niet sinds 1961 via het Landbouwinvesterings-

⁴ De Nationale Rekeningen van België 1953/1969, „Statistisch Tijdschrift”, nr. 8/9, 1970, blz. 672 e.v.

⁵ Bij deze berekeningen werd gesteund enerzijds op de cijfers van de Nationale Rekeningen voor het netto inkomen en anderzijds op het aantal full-time tewerkgestelden in de landbouwsector, op basis van het Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid.

⁶ Vroegere benaming: Nationale Maatschappij voor de Kleine Landeigendom.

fonds, tussenbeide gekomen zou zijn om de kredietverlening te stimuleren door het verlenen van de staatsgarantie en de rentesubsidiëring.

De bruto binnenlandse kapitaalvorming

Indien verder gesteund wordt op de cijfers van de nationale rekeningen, kunnen de investeringen in de landbouwsector weergegeven worden samen met de totale bruto binnenlandse kapitaalvorming en de verleende kredietbedragen door de vier bovenvermelde organisaties (tabel 2).

Tabel 2.

	1960	1963	1966	1967	1968	1969
I. Bruto binnenlandse kapitaalvorming in de landbouw a)	3,37	4,12	5,84	5,59	6,24	6,78
II. Totale bruto binnenlandse kapitaalvorming	107,55	143,55	213,06	223,61	229,03	261,57
III. Verleende kredietbedragen	2,88	4,93	6,07	6,40	6,86	8,50
I/III x 100	3,1	2,9	2,7	2,5	2,7	2,6
III/I x 100	85,5	119,7	103,9	114,5	109,9	125,4

a) Exclusief visserij, maar met inbegrip van de veestapel en de bosbouw.

Bron: Nationale Rekeningen van België.
Jaarverslagen van de kredietinstellingen.

Het aandeel van de bruto binnenlandse kapitaalvorming in de landbouw in de totale bruto binnenlandse kapitaalvorming in België blijkt sinds enige jaren vrij stabiel te zijn: in 1969 is het 2,6%. Belangrijk is evenwel dat voor het eerst in 1962 de kredietbedragen aanmerkelijk hoger liggen dan de investeringen in de landbouwsector. Dit wijst er nogmaals op dat de kredietverlening de laatste jaren in versneld tempo is doorgegaan en dat de agrariërs minder uit eigen fondsen putten dan vroeger het geval was. De invloed van de overheidssteun is hier ook evident.

Deze situatie kan evenwel ook gevaren inhouden voor de solvabiliteitspositie van de landbouwers, vooral indien het stijgingsritme van de nieuwe kredietbedragen van 1969 zich ook zou doorzetten in de volgende jaren. Het zijn vooral de Raiffeisenkassen die de hand gehad hebben in de expansie van het krediet. In 1970 werd de kredietverlening afgeremd en werd een betere selectie bij de kredietverstrekking nagestreefd. De verdere structurele sanering van de landbouwsector vereist een grondig onderzoek naar de verdere bestaansmogelijkheid van de bedrijven. De sterke concurrentie die tussen de kredietverlenende instellingen heerst, mag in geen geval tot gevolg hebben, dat de kredieten o.a. verleend worden om de instellingen een expansie te bezorgen die de principes van een gezond kredietbeleid zouden aantasten. Het is ook in deze zin dat bij de kredietverlening op korte termijn, die vooral door de particuliere organisaties wordt gestimuleerd, moet worden gelet op de toekomstige ontwikkeling van de rentabiliteit in de landbouwsector.

De uitstaande landbouwkredieten

In tabel 3 worden, tezamen met de uitstaande kredietaldi, ook de cijfers voor de vier grote kredietverstrekkers (drie publieke organisaties en een particuliere instelling) weergegeven.

Tabel 3.

	1960		1963		1969	
	In Bfr. mln.	In %	In Bfr. mln.	In %	In Bfr. mln.	In %
ASLK	3.561	33,9	3.992	25,2	6.466	19,3
Nat. Landmaatschappij	360	3,4	550	3,5	860	2,5
NILK	2.454	23,3	4.523	28,5	9.587	28,6
Raiffeisenorganisatie	4.141	39,4	6.790	42,8	16.624	49,6
Totaal	10.516	100	15.855	100	33.537	100

Bron: Jaarverslagen van de vier kredietinstellingen.

In 1959 heeft de ASLK haar eerste plaats in de kredietverstrekking aan de landbouwsector afgestaan aan de Raiffeisenkassen. Sinds 1962 overtreffen de uitstaande kredieten bij het NILK eveneens deze bij de ASLK. De Nationale Landmaatschappij heeft in recente jaren haar activiteit verlegd naar de financiering van de huisvesting in landelijk milieu, terwijl ook aan de ruilverkaveling meer aandacht geschonken wordt.

De sterke expansie van de Raiffeisenkassen vindt haar oorsprong in het feit dat deze organisatie veel succes heeft gekend met de inzameling van gewone spaardeposito's en inleggingen op termijn; het is trouwens de eerste onder de groep van de *particuliere* spaarkassen van België. Daarenboven is deze organisatie volledig geïntegreerd in het landbouwmilieu (ca. 800 gilden in Vlaanderen).

(I.M.)

Een snel groeiende bank
Gunstige rentecondities
Balanstotaal f 343.9 miljoen
Grootste bank van Friesland

Friesland Bank

Vestigingen in geheel Friesland
Hoofdkantoor: Zaailand 110 Leeuwarden

Het succes van het NILK is te verklaren doordat deze semi-overheidsorganisatie steeds heeft kunnen rekenen op de bijkomende financiële middelen die de Staat, in het kader van de begroting, ter beschikking stelt, terwijl de ASLK in ruime mate ertoe bijgedragen heeft het NILK tegen lage rentevoeten de vereiste kapitalen te verstrekken.

De ASLK, als *eerste spaarinstelling van België*, heeft aan de landbouwkredietverlening steeds een belangrijke plaats toegekend, maar deze instelling is niet zoals het NILK in haar kredietverlening uitsluitend afgestemd op de landbouwsector. Ook de leningen voor de woningbouw, de industrie, de zee- en de binnenvaart, het beroepskrediet en dergelijke meer, komen bij de ASLK aan bod.

Het Landbouwinvesteringsfonds

Bij de wet van 15 februari 1961 werd het Landbouwinvesteringsfonds (LIF) opgericht⁷. Door het verlenen van de staatsgarantie en de interestbonificaties (maximaal 3%), wordt beoogd de produktiviteit van de land- en tuinbouwbedrijven en de coöperaties te verhogen.

Sinds de oprichting heeft het LIF, opgericht in de schoot van het Ministerie van Landbouw, t/m juni 1970 89.323 dossiers onderzocht, waarbij een totaal kredietbedrag van Bfr. 32,32 mrd. gemoeid was. Er werden 14.933 dossiers afgewezen voor een bedrag van Bfr. 3,87 mrd. Het Fonds mag voor maximaal driekwart van elk kredietbedrag zijn garantie verstrekken, zodat het resterende gedeelte van het krediet dient gewaarborgd te worden door de kredietnemer zelf⁸. In de periode februari 1961/juni 1970 werd voor Bfr. 7,16 mrd. aan garanties verleend, zodat slechts gemiddeld een kwart van de aangenomen kredieten via het LIF de staatsgarantie genoot. Door het Fonds wordt geraamd dat in de periode februari 1961/juni 1970 voor Bfr. 880 mln. aan interestsubsidies werd toegekend.

Er dient op te worden gewezen dat het Fonds zelf geen kredieten toestaat; het zijn de erkende kredietinstellingen die deze verrichtingen afhandelen en die dan de dossiers aan het Fonds voorleggen om van de staatsgarantie en de interestbonificatie te profiteren. De bestemming van de kredieten, die aangevraagd worden, slaat *qua bedrag* meestal op de installatie van land- en tuinbouwers en op de constructie van bedrijfsgebouwen. Het aandeel naar gelang de bestemming is als volgt voor de periode februari 1961/juni 1970: installatie: 43,3%, constructie: 27,1%, bedrijfsuitrusting: 15,0%, verwerking en commercialisering van land- en tuinbouwprodukten: 14,0, en volledige omschakeling: 0,6%.

Slotbeschouwing

De kredietverlening aan de landbouwsector is vooral sinds een tiental jaren sterk gestegen. Deze constatering is verheugend, omdat hierdoor bewezen wordt dat de agrariërs een grote inspanning leveren om zich aan te passen aan de eisen van een groeiende economie. De overheid steekt hierbij een helpende hand toe door het verlenen van haar garantie en het dragen van een gedeelte van de interestlast.

Niettemin dient de kredietverstrekking gebonden te worden aan de te verwachten ontwikkeling in de landbouwsector. Alhoewel reeds vele agrariërs uit het bedrijf

zijn verdwenen, zal de afvloeiing in de volgende jaren nog sneller gebeuren. Bedrijven van 30 à 50 ha zullen vereist worden, opdat de landbouw zijn produktiviteit en daarmee zijn rentabiliteit zou kunnen verhogen. Daarom ook dient gepleit te worden voor een grotere selectie bij het toekennen van nieuwe leningen. Het Landbouwinvesteringsfonds richt zijn politiek trouwens in deze zin, dat alleen nog steun zal worden verleend — mits regionale aspecten in rekening genomen worden — aan die bedrijven die een minimum drempel qua rentabiliteit bereiken. Sommige kredietinstellingen, die nú geneigd zijn wegens de bestaande concurrentie al te gemakkelijk krediet toe te staan, zullen de politiek van het Fonds moeten volgen en aldus strengere criteria moeten aanleggen bij de beoordeling van de kredietaanvragen.

Belangrijk is eveneens dat de landbouwer dient te leren zijn vermogen beter aan te wenden. Tot nog toe is het de drang van vele bedrijfsleiders om zoveel mogelijk grond aan te kopen en hiervoor zelfs hoge bedragen te lenen. Daar waar de industrie het voorbeeld geeft en meer en meer beroep doet op leasing of huurkoop, zowel van roerende als onroerende goederen, zal de landbouwer moeten nagaan of het voor hem niet voordeliger is de grond te huren. De oprichting is wenselijk van een Grondbank, die de vrijkomende gronden zou opkopen en deze verder in exploitatie zou afstaan aan deze landbouwers, die hierdoor hun bedrijf op substantiële wijze zouden kunnen versterken⁹. De verrichtingen van een dergelijke Grondbank zouden evenwel volledig afgestemd dienen te worden op het voeren van een gezonde structuurpolitiek, waarbij het accent gelegd wordt op de steun aan levensvatbare bedrijven.

Een nieuw element in de landbouwfinanciering zou het zgn. „globale krediet” kunnen zijn. Bij deze financieringsvorm worden de kredietvoorwaarden en -modaliteiten niet meer afgemeten aan de levensduur van het gefinancierde project, maar dienen zij bepaald te worden als functie van de ontwikkelingsmogelijkheden, de rentabiliteit en de liquiditeit van het gehele bedrijf. Hierbij zal de kredietverlening uiteraard meer gebaseerd dienen te worden op een volledige programmatie van de exploitatie, uitgedrukt in een stroom van kasinkomsten en -uitgaven.

Het vastleggen van de te verwachten kasstromen zou het de financiële instelling mogelijk maken de bedrijven ineens van alle bedrijfsmiddelen te voorzien, die zij nodig hebben zowel voor hun oprichting of ontwikkeling als voor hun werking; één enkel krediet zou aldus aan hun verschillende financieringsbehoeften tegemoet komen¹⁰.

Dr. A. Kempeneers

⁷ „Belgisch Staatsblad”, 2 maart 1961, blz. 1.477 e.v.

⁸ *De Raiffeisenkassen hebben een gemeenschappelijk waarborgfonds opgericht om de landbouwer te helpen de bijkomende garantie te verlenen tot dekking van zijn krediet.*

⁹ *In België werd op dit gebied baanbrekend werk verricht door E. Cooreman. Zie parlementair document: „Wetsvoorstel tot Oprichting van een Maatschappij voor Grondkrediet”, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1965-1966, nr. 142/1, 23 maart 1966.*

¹⁰ *J. Hendrickx: Landbouwfinanciering en schaalvergroting, in „CEPESS-Documenten”, nr. 2-3, 1970, blz. 97-98.*

Opinie-enquêteering en informatie

„Er zal dus worden gesproken over wat iedereen zou moeten weten en wat bijna niemand weet. Het is verre van mij te pretenderen, dat ik zelf die onmisbare kennis bezit”.

Georg Picht

In een recente bijdrage in dit blad¹ bespreekt Drs. P. Ressenaar de Elsevier-enquête omtrent de toekomstverwachtingen en wensen van Nederlanders. Hij maakt daarbij een aantal interessante opmerkingen, waarbij ik graag wil aanhaken. Ressenaar signaleert onder andere een aantal strijdigheden in de verlangens van de geënquêteerden, zoals bijvoorbeeld het feit dat de wens betere milieu-omstandigheden „uiteraard wel enige beperkingen” impliceert voor „meer materialistische verlangens”.

Terecht merkt hij op dat het weinig zinvol lijkt, de „mening van de gewone man betreffende de waarschijnlijkheid van diverse ontwikkelingen” te onderzoeken; hem (de gewone man) ontbreekt de kennis om daarover een gefundeerd oordeel uit te spreken. Ressenaar erkent wel de juistheid van het toetsen van de „wenselijkheid... van diverse ontwikkelingen” aan de mening van de gewone man.

Ik zou graag de aandacht vragen voor een redenering op grond waarvan het dubieus is of enquêtes naar de wensen en de wenselijkheid van ontwikkelingen wel relevant zijn. De aanwezigheid van kennis of informatie over actuele samenhangen speelt hierbij een centrale rol. Zoals bekend, is „volledige informatie” één van de veronderstellingen die in de traditionele economie nogal gemakkelijk gemaakt wordt; afwezigheid van volledige informatie wordt gezien als een „marktimperfectie”, één van de Schönheitsfehler, die de marktuitskomst niet helemaal optimaal doen zijn. Men beschouwt een en ander meestal als zo vanzelfsprekend, dat er (verder) geen woorden aan vuil worden gemaakt. Mijns inziens is het nuttig, dit zo nu en dan toch eens te doen.

Met behulp van de (comparatieve) statica kunnen we aan de hand van een eenvoudig voorbeeld een en ander laten

zien. Stel, we laten een consument zijn nut (afhankelijk van de hoeveelheid van twee door hem geconsumeerde goederen) maximaliseren, waarbij twee nevenvoorwaarden actueel zijn: de welbekende (doch vaak zo onbeminde) budget-restrictie, en een relatie die een negatief effect van het ene goed op het andere weergeeft, bijvoorbeeld:

$$X_{1c} = X_{1k} - a \cdot X_2 \quad (1)$$

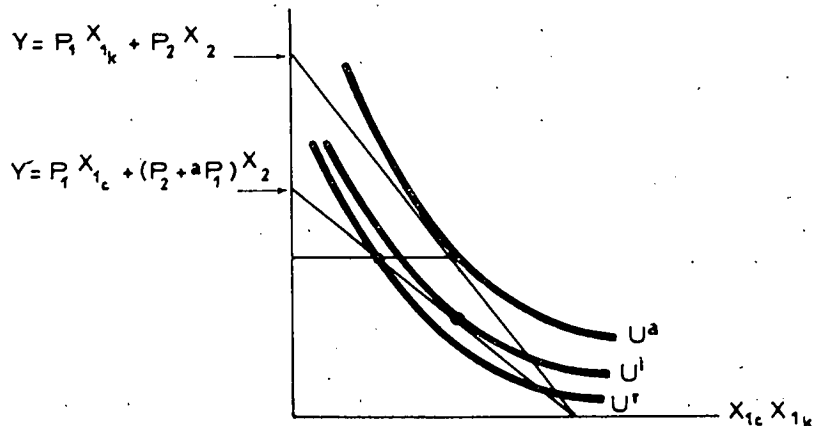
waarin:

X_2 : de van een goed X_2 gekochte en geconsumeerde hoeveelheid;

X_{1k} : de van een goed X_1 gekochte hoeveelheid;

X_{1c} : het aantal consumptie-eenheden/equivalenten uit een gekochte hoeveelheid X_{1k} .

De term $a \cdot X_2$ geeft dan bijvoorbeeld een destructie van eenheden X_1 aan, of een kwantificering van een „kwaliteitsverlies” bij X_1 ten gevolge van de consumptie van X_2 . We onderscheiden

nu twee casus-posities:

I. De consument streeft naar maximaal nut, niet op de hoogte van het bedoelde effect, en bepaalt zo de (ex ante) „optimale” combinatie van X_1 en van X_2 . Vanwege zijn gebrek aan kennis wordt tijdens de beslissing dus verondersteld: $X_{1k} = X_{1c} = X_1$. Hieruit resulteert een geanticipeerd nut: U^a . In feite geldt (1) natuurlijk wel, zodat $X_{1c} < X_{1k}$, en derhalve het gerealiseerde (ex post) nut U^r lager zal zijn dan U^a .

II. We geven de consument nu wél de informatie vervat in (1), zodat hij bij zijn koopbeslissing ook met deze omstandigheid rekening houdt. Gegeven de hier gemaakte veronderstellingen kan men aantonen, dat de consument dan zal belanden in een situatie, waarin zijn nut U^i zal liggen tussen U^a en U^r .

De volgende figuur brengt de verschillende situaties in beeld ($Y =$ inkomen; P_1 en P_2 zijn de prijzen van X_1 en X_2):

Een niet-geïnformeerde consument naar zijn wensen vragen betekent dat men — ook vanuit het standpunt van de consument — een niet-optimaal antwoord zal krijgen. Ook met behulp van andere visies op dit soort beslissingsprocessen dan de theorie van de indifferentiecurven kunnen m.i. de bovenstaande situaties worden gecreëerd.

In het kort worden er nog twee aangegeven. Bij Lancaster² bijvoorbeeld neemt de kennis die een consument heeft van de hoedanigheden van een produkt (met name de mate waarin het bepaalde soorten van bevrediging levert) een zeer expliciete plaats in het model in. Onjuiste informatie beïnvloedt derhalve in principe de uitkomst van het keuzeproces in negatieve zin.

Ook in een eenvoudig lineair integer-

programmeringsmodel (waarbij we ook „ondeelbaarheden” in de beschouwing kunnen betrekken) kan men door toevoegen of weglaten van informatie, d.w.z.: restricties al of niet „meenemen” tijdens het maximaliseren, soortgelijke uitkomsten krijgen. Zelfs strijdige uitkomsten (geredeneerd vanuit de volledige informatie) worden dan denkbaar.

We hebben in het gekozen voorbeeld te maken met wat men zou kunnen noemen: een „intern effect” in die zin, dat de consument zich het effect zelf aandoet, ten gevolge van zijn gemis aan informatie. De „opportunity cost”

¹ Drs. P. Ressenaar: *Prognostics*, in „ESB”, 17 maart 1971.

² K. J. Lancaster: *A new approach to consumer theory*, in „*Journal of Political Economy*”, 1966.

van een eenheid X_2 is niet P_2 , maar $P_2 + a.P_1$. Wanneer de consument deze extra kosten weer zou kunnen verhalen, kunnen hieruit sociale kosten ontstaan (gaten inkiezen t.g.v. snoepconsumptie die op kosten van de Ziekenfondsen worden gevuld). De externe-effectenproblematiek in eigenlijke zin staat hier los van; die geeft een ander voorbeeld van een marktperfectie.

De moraal³: de aanwezigheid of afwezigheid van informatie kan niet alleen van invloed zijn op de mogelijkheid, zich uit te laten over de *waarschijnlijkheid* van bepaalde situaties; ook uitspraken over de *wenselijkheid* daarvan worden dubieus. Een politiek, gebaseerd op de door middel van enquêtes geuite voorkeuren van onvoldoende geïnformeerde individuen, kan wellicht wel stemmenwinst opleveren, maar kan, zelfs vanuit diezelfde individuen geredeneerd, niet-optimaal zijn. Gesteld dat de informatie voorhanden is, en tegen niet al te hoge kosten beschikbaar gesteld zou kunnen worden, dan is een verbetering in principe mogelijk. Anders gezegd: het is beter slechts de geïnformeerde klant koning te laten zijn.

Hoe we er ook over mogen denken, we blijven experts nodig hebben; zo niet om voor ons te beslissen dan wel om ons te leren de „juiste” beslissingen te nemen.

Drs. J. B. Opschoor

³ Deze is natuurlijk gekoppeld aan de gemaakte vooronderstellingen; inbreng van stochastiek of subjectieve waarschijnlijkheden kan wellicht tot een andere redenering leiden, hoewel m.i. de kern van de conclusies gehandhaafd zou kunnen blijven.

Ontwerp van een échte grondbank

In het kader van zijn pleidooi voor waardevast geïndexeerd grondkrediet (*ESB*, 24 maart 1971) refereert Prof. Dr. J. Horring aan het naschrift van mijn hand bij het artikel van C. P. A. Bakker in *ESB* van 9 september 1970. Hij stelt daarbij dat volgens mij de reële rente (zonder aftrek inkomstenbelasting) van staatsobligaties over de jaren 1958 t/m 1969 gemiddeld per jaar 1,92% zou hebben bedragen. Het getal 1,92 betreft echter het gemiddelde reële rentepercentage van nieuw afgesloten hypotheke op onroerend goed.

Het door een belegger gerealiseerde gemiddelde rentepercentage op hypotheke, obligaties enz. is geen uniform gegeven. Het hangt af van de aard van de portefeuille. Bij kortlopende obligaties en hypotheke zal het gemiddelde rendement van de portefeuille minder sterk najlen op de actuele marktrente dan bij langlopende obligaties. Voor een sterk groeiende portefeuille geldt hetzelfde ten opzichte van een niet of langzaam groeiende.

Onderstaande tabel geeft de gerealiseerde interestpercentages bij een mij bekend, normaal groeiend, attent bestuurd ondernemingspensioenfonds over de jaren 1960 t/m 1970, gemiddeld per jaar. Ter vergelijking zijn eveneens opgenomen de overeenkom-

stige cijfers voor nieuw afgesloten hypotheke volgens CBS-gegevens.

	Gemiddelde rente (nominaal)	Gemiddelde rente (reëel)
Obligaties	4,98%	0,43%
Hypotheke	5,77%	1,16%
Nieuw afg. hyp.	5,89%	1,27%

Deze cijfers laten zien dat het bestaan van de risicomijdende belegger tot dusverre nog ontmoedigender was dan de heer Horring al veronderstelde. Het door hem gesuggereerde percentage van 2 à 2½ per jaar als „eeuwigdurend” reëel rendement van door een grondbank uit te geven participatiebewijzen lijkt dus bepaald haalbaar.

A. C. de Goederen

Au courant

Contourenadvies

Als u deze nabeschuiving over het zgn. „contourenadvies” van de SER onder ogen komt, is het al twee weken oud en misschien, met het openbare formatiedebat in de Tweede Kamer, omlaag gezogen in de draaikolk die „actualiteit” heet. Niet dat ik vind dat het advies veel meer verdient dan spoedige vergetelheid, maar de manier waarop in Nederland sociaal-economisch beleid wordt gemaakt verdient toch wel enige klinische aandacht.

We hebben het allemaal van nabij mee kunnen maken in de raadzaal van Den Haag, provisorische vergaderruimte van de SER. We hebben in het openbaar de coryfeeën Zijlstra, De Pous en Bakkenist het spel zien maken. Andere sociaal-economische Spielmacher — de pientere Bosman, de deskundige Goedhart, de conservatieve Van Esveld — hielden zich bij het tiktakspelletje op het middenveld zoveel mogelijk terzijde. Alleen Mertens voerde, met assistentie van Lanser, het woord voor de vakbeweging, voornamelijk om te laten blijken dat aan de prioriteiten van het actieprogramma van de vakcentrales niet te wrikken viel.

Op de achtergrond speelden de schaduwen mee van Drees' DS'70, de VVD en de drie confessionele partijen,

die onderling bezig waren mogelijkheden af te tasten voor een beleid waarmee een kabinet, steunend op de vijf partijen, in zee zou kunnen gaan.

Zijlstra opende de schermutselingen met een paar doeltreffende uithalen. Hij signaleerde drie gevaren voor onze economie: 1. de duurzame overbesteding van 2% van het nationale inkomen; 2. de loonontwikkeling die een autonoom karakter krijgt en dreigt uit te gaan boven wat verenigbaar is met onze concurrentiepositie; 3. de intensiteit van de afwentelingsprocessen.

Het belangrijkste punt, zo zei hij, is het terrein van de overheidsbestedingen. In de discussie daarover dreigt een indeling in progressief denkers die een open oog hebben voor de noodzaak van collectieve voorzieningen en conservatieven die hun ogen daarvoor gesloten houden. „We moeten tot overeenstemming zien te komen over de noodzaak eerst orde op zaken te stellen voor we de collectieve bestedingen uitbreiden”, riep hij uit.

SER-voorzitter De Pous, erkend meester in het vinden van compromisformules, toverde een stukje breiwerk te voorschijn dat een wijdmazig lapwerk leek te kunnen leggen over het hiaat tussen het werkgevers- en het werknemersstandpunt. Zijn oplossing kwam hierop neer, dat aan de ene kant kon worden tegemoetgekomen aan de

gerechtvaardigde behoeften van de gemeenschap en enige uitbreiding van overheidsuitgaven mogelijk te maken door een tot 5% beperkte verzwaring van de gecombineerde druk van belastingen en sociale premies, terwijl aan de andere kant ruimte verschaft moest worden voor evenwichtsherstel door de eerste twee jaar van de komende kabinetsperiode met uitbreiding van de overheidsuitgaven pas op de plaats te maken.

Dr. Zijlstra, niet gemakkelijk in te spinnen in een al te losgebreed patroontje merk-De Pous, wilde diens formule — 2% belastingen plus 3% sociale premiedruk — exact vastpinnen op niet

meer dan 5% drukverzwaring in totaal over vier jaar. Schrandere NVV-functionaris Berends doorzag het gevaar van Zijlstra's rekensom: een beperking op de uitbreiding van de sociale verzekeringen (inclusief de optrekking van de AOW tot het minimum-loon) en trachtte op zijn beurt de president van de Nederlandsche Bank vast te zetten.

Werkgeverswoordvoerder Bakkenist — uitstekend in vorm — onderkende in Zijlstra's amendementen op het voorstel-De Pous een waarborg tegen de door de werkgevers gevreesde groei van de collectieve voorzieningen ten laste van de ondernemersinkomens en trok

dan ook de werkgeversvariant in het SER-advies terug om het door Zijlstra aangeklede voorstel-De Pous te steunen.

Kroonlid Schouten, voorzitter van de voorbereidingscommissie, komt de grote verdienste toe de congruentie tussen het werkgeversstandpunt en het voorstel-De Pous aan het licht te hebben gebracht. Volgens Schouten komt de 5%-drukverzwaring immers vrij nauwkeurig overeen met de door het CPB, op basis van niet meer dan de reële progressie, berekende stijging van belasting- en premiedruk tussen 1971 en 1975.

De Pous zag zijn proefballon doorgeprikt, maar hield desondanks vol dat

VRIJE UNIVERSITEIT TE AMSTERDAM

Aan de Economische Faculteit ontstaat binnenkort een vacature voor

wetenschappelijk hoofdmedewerker met leeropdracht

voor de Bedrijfspsychologie.

De te benoemen functionaris zal worden belast met het onderwijs in de doctorale studie binnen de bedrijfskundige richting waar de bedrijfspsychologie een accentvak is. Er zal worden samengewerkt met de sectie bedrijfspsychologie van de subfaculteit der Psychologie. De Faculteit verwacht dat de thans beschikbare plaats binnen afzienbare tijd kan worden omgezet in een gewoon lectoraat.

Van betrokkenen wordt verwacht dat zij positief staan ten opzichte van de grondslag van de Vrije Universiteit.

Salariëring zal geschieden overeenkomstig het voor wetenschappelijk personeel geldende rangstelsel.

Inlichtingen over de functie kunnen worden verschaft door Dr. H. K. Thierry, telefoon 020-48 38 14.

Schriftelijke sollicitaties te richten aan het Hoofd van de Personeelsdienst Vrije Universiteit, De Boelelaan 1105, postbus 7161, Amsterdam.

zijn voorstel toch wel degelijk extra ruimte schept voor meer overheids-uitgaven. CPB-directeur Van den Beld gaf zijn voorzitter nauwelijks steun, toen hij bevestigde dat de premiedruk al met meer dan 3% zal stijgen, wanneer de al geprogrammeerde uitbreiding van de sociale verzekeringen tot uitvoering komt. Vastgepind op totaal 5%, blijft er voor werkelijke verruiming van de collectieve bestedingen bitter weinig over. Ook Drs. Bakkenist kon deze conclusie tot zijn genoegen onderschrijven.

Resultaat van het gepraat en gecijferd en van de eindstemming was tenslotte dat de werkgevers en kroonleden minus één (Mevr. Verwey-Jonker) een beleid van soberheid en aanpassing aanbevelen, dat door de werknemers wordt verworpen.

De SER heeft het komende kabinet met dit resultaat weinig perspectief kunnen bieden op medewerking van de vak-

beweging aan het sociaal-economische beleid. Misschien dat de prijs daarvoor straks intrekking van de loonmaatregel zal zijn. NVV-voorzitter Ter Heide heeft daar onlangs in Arnhem bij de Maatschappij voor Nijverheid en Handel op gezinspeeld.

Van haar kant zal de vakbeweging toch de geloofwaardigheid van de offerbereidheid van de werknemers moeten zien waar te maken door werkelijke matiging van haar looneisen. Had Bakkenist zo erg ongelijk, toen hij vaststelde dat met de verwachte 13% loonstijging in 1971 de teerling al geworpen is, waardoor op evenwichtsherstel eind 1972 nauwelijks te rekenen valt? Ook dat heeft NVV-voorzitter Ter Heide vorige week in Arnhem min of meer toegegeven, toen hij zei dat, als gevolg van de loonmaatregel, de lonen dit jaar 2 à 3% te veel zullen stijgen.

A. F. van Zweeden

Mededelingen

Logistics management program

In samenwerking met de Chalmers University of Technology in Gothenburg (Zweden) brengt het op De Baak in Noordwijk aan Zee gehuisveste Management Centrum Vervoer van 29 augustus tot 18 september a.s. het zgn. *Logistics Management Program*.

Onder logistics wordt verstaan de gehele keten van de aanvoer van ruwe produkten en de distributie van het gereede produkt. Het programma is afgeleid van het Logistics Program van de Stanford University in de Verenigde Staten, die het al veertien jaar met succes heeft gebracht, aan-

AUTOMATISERINGSDESKUNDIGE

als

HOOFD AFDELING SYSTEMEN

**ACCOUNTANT
ECONOOM
INGENIEUR
WISKUNDIGE**

of andere

ACADEMICI

met ervaring in de automatisering.

De Directie van het Gemeentelijk Centrum voor Elektronische Informatieverwerking zoekt contact met een automatiseringsdeskundige die belangstelling heeft voor de functie van Hoofd Afdeling Systemen. In deze jonge organisatie zal hij in grote vrijheid en zelfstandigheid leiding kunnen geven aan de ontwikkeling van systemen, die passen in het Basisplan voor de Gemeentelijke Automatisering. Naast de vakkennis vormen management-aspecten een belangrijk deel van de functie van de nieuwe medewerker.

Indien U belangstelling hebt voor deze functie, dan kunt U telefonisch informatie inwinnen onder (020) 44 17 76,

Ir. P. Tas, directeur (avonduren (01710) 2 55 97);
H. Breederveld, adj. directeur (avonduren (02942) 30 35).

U kunt Uw volledige sollicitatie onder no. U 87311 richten aan de Directeur van de Dienst der Gemeentelijke Personeelsvoorziening, Jan Luijkenstraat 94, Amsterdam (Oud-Zuid).

Gemeentelijk Centrum voor Elektronische Informatieverwerking

vankelijk onder de naam Transportation Management Program, later onder die van Logistics Management Program. De Chalmers University van Gothenburg heeft dit programma met succes in de jaren 1969 en 1970 gebracht. Het Management Centrum Vervoer werkt thans nauw met de Zweden samen en kan daarbij van hun ervaringen profiteren.

Het programma, zoals het deze zomer in Noordwijk gebracht zal worden, is een complete, uitgebalan- ceerde leergang, aangepast aan de Europese verhoudingen. Het is in het bijzonder bestemd voor toekomstige managers die te maken hebben met de problematiek van vervoer, distributie, opslag en transport van goederen en personen. Het programma mikt daarbij niet alleen op personen uit het vervoerbedrijf, maar ook op die uit het verladende bedrijfsleven. De raakvlakken tussen vervoerders en verladers worden immers steeds hechter. In het bijzonder beoogt het programma het ontwikkelen van het ver-

mogen om de transportproblematiek te overzien vanuit het standpunt van de organisatie als geheel, om de problematiek te analyseren en alternatieve oplossingen te vinden.

Het programma omvat de volgende onderdelen:

- Business Logistics,
- International Economics,
- Financial Analysis,
- Quantitative Methods and Management Information Systems,
- Transportation Management,
- Materials Handling.

Docenten zijn o.a.

- Prof. Nicholas A. Glaskowsky, hoogleraar aan de Universiteit van Minnesota (business logistics);
- Prof. Alexander A. Robichek, hoogleraar aan de Stanford Universiteit (kwantitatieve methoden en Management Information Systems);
- Prof. Karl M. Ruppenthal, hoogleraar aan de Universiteit van British Columbia (transport management);
- Prof. Ezra Solomon, hoogleraar

aan de Stanford Universiteit (internationale economische problemen);

— Prof. Bernard Schwab, hoogleraar aan de Universiteit van British Columbia (financiële analyses).

In het programma zijn deze Amerikaanse praktijkproblemen aangevuld met Europese; enkele Zweedse gast-docenten van de Chalmers Universiteit zullen namelijk uit Zweden afkomstige praktijkproblemen behandelen. De dagindeling is in het algemeen zo dat in de ochtendzittingen praktijkproblemen worden behandeld en dat de rest van de dag beschikbaar is voor groepsdiscussies en zelfstudie.

Nadere inlichtingen: Management Centrum Vervoer, De Baak, Koningin Astridboulevard 23, Noordwijk aan Zee, tel. (01719) 36 14.

Studiedag Modellenbouw in de planologie

Op 4 juni aanstaande wordt een studiedag *Modellenbouw in de planologie* gehouden, georganiseerd door de Sectie

10 de rijksoverheid vraagt

voor het Ministerie van Sociale Zaken en Volksgezondheid
t.b.v. de Ziekenhuiscommissie te Utrecht

sociaal econoom

Taak: voorbereiden van het landelijk ziekenhuisplan, dit houdt onder meer in: voeren van besprekingen met provinciale autoriteiten op het gebied van planologie, bevolkingsstatistiek en gezondheidszorg en maken van prognoses en het uitbrengen van adviezen met betrekking tot de behoefte aan intramurale gezondheidszorgvoorzieningen; behandelen van aanvragen tot uitbreiding van inrichtingen van gezondheidszorg, waarbij de beoordeling van de regionale behoefte en de mogelijke vormen van samenwerking, functieverdeling etc. binnen de regio een rol spelen; deelnemen aan commissies betreffende regionalisatie, planologie e.d.
Salaris, afhankelijk van leeftijd en ervaring, max. f 2602,- per maand.

Schriftelijke sollicitaties onder vacaturenummer 1-1622/0936 (in linkerbovenhoek van brief en enveloppe) zenden aan de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

AOW-premie voor Rijksrekening. De salarissen zijn exclusief 6% vakantiewaardering

van Planologische Onderzoekers van het Nederlands Instituut voor Ruimtelijke Ordening en Volkshuisvesting. De volgende inleidingen staan op het programma:

- Algemene inleiding in het modellenbegrip, door Ir. C. A. de Jong;
- Economische modellen, door Drs. P. Klooster;
- Demografische modellen, door Dr. H. ter Heide;
- Modellen in de urbanistiek; toegevoegd aan de hand van verkeersmodellen, door Prof. Ir. H. M. Goudappel;
- Het belang van modellenbouw voor de planologie, door Prof. Dr. W. Steigenga.

De studiedag vindt plaats in één der zalen van het Congrescentrum in het Jaarbeursgebouw te Utrecht. Aanvang 10.00 uur. Sluiting 16.00 uur. Alle geïnteresseerden zijn van harte welkom.

Symposium n.a.v. 25-jarig bestaan Nederlands-Belgisch Cultureel Verdrag

In het kader van de herdenking van het 25-jarig bestaan van het Nederlands-Belgisch Cultureel verdrag zal op 7 en 8 oktober 1971 in het Koninklijk Instituut voor de Tropen te Amsterdam een tweedaags wetenschappelijk symposium worden georganiseerd over het thema: *De wisselwerking tussen technische wetenschap en maatschappij in België en Nederland gedurende 1945-1970*. Dit symposium staat onder auspiciën van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen.

Het voorlopige programma luidt als volgt:

Donderdag 7 oktober

1. Woord van welkom door de algemeen voorzitter van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen; opening door of namens de Nederlandse Minister van Onderwijs en Wetenschappen.
2. Algemene inleiding door Minister Th. Lefèvre (België);
3. Economische ontwikkelingen van België en Nederland, door Dr. H. de Haan en Dr. S. K. Kuipers (Rijksuniversiteit te Groningen);
- 4a. Industriële ontwikkeling in Nederland, door Mr. A. A. T. van Rhijn (Ministerie van Economische Zaken te Den Haag);
- 4b. Industriële ontwikkeling in België door Prof. Dr. R. Vandeputte (Katholieke Universiteit te Leuven);

Vrijdag 8 oktober

- 5a. Sociale ontwikkeling in Nederland, door Prof. Dr. P. J. A. ter Hoeven

(Nederlandse Economische Hogeschool te Rotterdam);

5b. Sociale ontwikkeling in België, door Prof. Dr. G. Spitaels (Université Libre de Bruxelles);

6a. Verwachtingen voor de komende 25 jaar: Inleiding over de planologische aspecten, door Prof. Ir. H. Wiggerts (Technische Hogeschool te Delft);

6b. Inleiding over urbanisatie, door Prof.

Dr. I. B. F. Kormoss (Europa-college te Brugge);

7. Afsluitende beschouwingen, door Prof. Dr. H. B. G. Casimir (N.V. Philips te Eindhoven) en Prof. Dr. H. Janne (Université Libre de Bruxelles);

8. Sluiting door of namens de Belgische Ministers van Nationale Opvoeding en Cultuur.

Aan deelname zijn geen kosten ver-

GEMEENTE PURMEREND

(26.000 inwoners)

Burgemeester en wethouders van de gemeente Purmerend roepen sollicitanten op voor de functie van

ECONOMISCH ADJUNCT-DIRECTEUR

hoofd van de economische en administratieve dienst van het stadsziekenhuis, in de rang van

REFERENDARIS

Bezoldiging: f 2279,— tot f 2522,— bruto per maand.

De A.O.W./A.W.W.-premie is voor rekening van de werkgever.

In verband met de groei van het stadsziekenhuis is promotie niet uitgesloten.

Vereist:

a. diploma M.O. boekhouden, c.q. S.P.D. of M.O. economie;

b. ruime ervaring in een soortgelijke functie.

Functie:

De functionaris zal onder meer belast worden met de controle op de doelmatigheid van de exploitatie en is verantwoordelijk voor de verslaglegging en zal de uitbreiding c.q. nieuwbouw, voor wat betreft de financieel-economische aspecten, moeten begeleiden.

De huidige capaciteit van het ziekenhuis bestaat uit 150 bedden. Een uitbreiding tot 180 bedden is in een vergevorderd stadium.

Sollicitanten dienen bereid te zijn zich te onderwerpen aan een psychotechnisch onderzoek.

De gebruikelijke rechtspositieregelingen zijn van toepassing (o.a. gunstige ziektekostenregeling).

Woning beschikbaar.

Purmerend is een snelgroeende stedelijke gemeente en vervult een centrumfunctie in Waterland.

Uitvoerige sollicitaties, met opgave van referentie-adressen, binnen 14 dagen na verschijning van dit blad te richten aan de burgemeester van Purmerend.

bonden; de reiskosten en een deel der verblijfkosten zijn echter voor rekening van de deelnemers. In verband met de organisatorische opzet is de totale deelneming beperkt tot ca. 250 personen uit beide landen samen. *Er is nog een aantal plaatsen beschikbaar.* Ook zij die een universitaire studie volgen in de technische, natuur- en maatschappijwetenschappen kunnen zich aanmelden.

Een folder, bevattende nadere gegevens en een aanmeldingsformulier, kan worden aangevraagd bij het bureau van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, Kloveniersburgwal 29, Amsterdam. De aanmelding sluit op 15 juni 1971.

Prof. Mr. M. V. M. van Leeuwe: Fusies van naamloze vennootschappen. Uitgeverij FED, Deventer 1970, 49 blz., f. 7,75.

Voordracht, gehouden op de Belastingconsulentendag 1970, georganiseerd door de Nederlandse Federatie van Belastingconsulenten. In deze brochure is ook het op de voordracht gevolgde debat afgedrukt. Hieraan

namen deel Prof. Dr. J. H. Christiaanse en Dr. K. Rijks.

Mr. N. E. Algra en Mr. H. C. J. G. Janssen: Rechtsingang. Een oriëntatie in het recht. Tweede druk. Wolters-Noordhoff, Groningen 1970, 221 blz., f. 19,50.

In deze druk zijn op enkele plaatsen wijzigingen en aanvullingen aangebracht. De opzet is ongewijzigd gebleven. De bij de eerste druk weergegeven uitgangspunten zijn ook thans gehandhaafd. Het boek is en blijft een hulpmiddel bij een eerste verkenning van het recht vanuit verschillende opstellingen.

AUTOMATISERINGSDESKUNDIGE

als

PROJECTLEIDER gemeentelijk stuursysteem

BEDRIJFSECONOOM

of

ACCOUNTANT

met ervaring in de administratieve organisatie en/of ervaring in het ontwerpen, ontwikkelen en invoeren van informatiesystemen.

Het stuursysteem is de kern van het Basisplan voor de gemeentelijke automatisering. De basissystemen voorzien de gemeentelijke organisatie direct op alle niveaus van informatie; het stuursysteem brengt de informaties van de afzonderlijke systemen in relatie tot elkaar. De doelstelling van dit systeem is dan ook de verbetering van de coördinatie, planning en uitvoering.

Voor een bedrijfseconoom of accountant, die enige ervaring in de automatisering heeft opgedaan en op intelligente wijze zeer gecompliceerde problemen kan analyseren en ook leiding kan geven aan een team van enthousiaste medewerkers, ligt in deze functie een unieke gelegenheid om zelfstandig mede te werken aan het ontwikkelen van een informatiesysteem dat

mede de kwaliteit van de beleidsvisie voor de gemeente Amsterdam kan bepalen.

Indien U belangstelling hebt voor deze functie, kunt U telefonisch informaties inwinnen onder (020) 441776, Ir. P. Tas, directeur (avonduren (01710). 2.55.97), H. Breederveld, adj. directeur (avonduren (02942) 30.35).

Gemeentelijk Centrum voor Elektronische Informatieverwerking, Buitenveldertselaan 106.

U kunt Uw volledige sollicitatie onder no. U 87711 richten aan de Directeur van de Dienst der Gemeentelijke Personeelsvoorziening, Jan Luijkenstraat 94, Amsterdam (Oud-Zuid).

Gemeentelijk Centrum voor Elektronische Informatieverwerking
